

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Hérakleitos z Efesu versus Eleaté v náhledu na pohyb

Monika Vaňhová

Plzeň 2014

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce

Hérakleitos z Efesu versus Eleaté v náhledu na pohyb

Monika Vaňhová

Vedoucí práce:

Mgr. Radim Kočandrlé Ph.D.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2014

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2014

.....

Děkuji vedoucímu bakalářské práce panu Mgr. Radimu Kočandrlemu, Ph.D. za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.

OBSAH

1	ÚVOD	6
2	HÉRAKLEITOS Z EFESU	8
2.1	Hérakleitovo pojetí logu.....	9
2.2	Hérakleitův oheň	11
2.3	Hérakleitova proměnlivost	14
2.4	Harmonie, jednota protikladů.....	16
2.5	Boj protikladů.....	19
3	ELEJSKÁ ŠKOLA	21
4	PARMENIDÉS	24
4.1	Filosofie bytí	24
4.2	Parmenidovy protiklady	28
5	MELISSOS	30
6	ZÉNÓN ELEJSKÝ	32
6.1	Paradoxy pohybu.....	32
7	ZÁVĚR	36
8	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	38
8.1	Primární prameny.....	38
8.2	Sekundární literatura	38
9	SUMMARY	40
10	PŘÍLOHA	41
10.1	Paradox – pohyblivé řady	41

1 ÚVOD

Práce se zabývá pohledy a názory týkajícími se pohybu a veškerých změn ve světě a s tím spojené možnosti či nemožnosti vznikání a zanikání všech věcí. O pohybu a změně mluvili téměř všichni antičtí autoři. Zaměřím se však na názory vybraných filosofů a to konkrétně na Hérakleita z Efesu a poté na eleaty, z nichž nejvýraznější byla postava Parmenida, který byl považován za zakladatele elejské školy. Na jeho filosofii navazovali další myslitelé, neboť Parmenidovy argumenty měly vliv na pozdější řeckou filosofii.

Nejdříve se krátce zmíním o životě Hérakleita. Nepůjde mi jen o to ukázat, kdy se tento filosof narodil a jaký měl život. Chci spíše ukázat, proč byl ostatními označován různými přívlastky a také se zaměřím na jeho styl tvorby, z níž se dochovaly pouze fragmenty. Dále budu pokračovat charakteristikou *logu*, neboť pojem *logu* představuje ústřední část Hérakleitova učení. *Logos* měl pro Hérakleita mnoho významů, ale byl především tím, podle čehož se vše děje ve světě. Další část popisující Hérakleita bude již věnovaná jeho představám o vesmírném ohni, jednotě protikladů a sváru, který se prosazuje prostřednictvím jednoty. Cílem této části bude dokázat, že Hérakleitos považoval svět a život za dynamický, proměnlivý a přechodný.

V druhé polovině se zaměřím na myšlenky eleatů. Jelikož vznik elejské školy bývá někdy spojován se jménem Xenofanovým, představím názory a myšlenky i tohoto myslitele. Nejvíce pozornosti z eleatů bude věnována Parmenidovi a jeho filosofii bytí. V kapitole o Parmenidovi se také pokusím nastínit, v čem se odlišoval od Hérakleita, neboť Parmenidova filosofie je chápána jako protipól k Hérakleitovu učení. Na Parmenida posléze navazovali jeho žáci, Melissos a Zénón Elejský. Podle Diogena Laertia byl Zénón Parmenidovým věrným žákem.¹ Obhajoval především učení svého učitele. Jeho specifická filosofie spočívala v tom, že vymyslel paradoxy proti pohybu. Pokusím se popsat jednotlivé paradoxy a ukázat jakým způsobem Zénón dokazoval neexistenci pohybu. V závěru práce poté shrnu veškeré informace.

¹ DL IX, 25.

Informace budu čerpat z primární i sekundární literatury. Základním primárním zdrojem pro mou práci budou *Zlomky předsokratovských myslitelů* od Karla Svobody. Pokud neuvedu jinak, budu zlomky citovat z tohoto zdroje. Také budu využívat *Životy, názory a výroky proslulých filosofů* od Diogena Laertia, kterého budu citovat pod zkratkou DL.

2 HÉRAKLEITOS Z EFESU

Hérakleitos pocházel z Efesu, narodil se asi roku 540 př. n. l. Byl významným filozofem a zároveň velmi bohatým aristokratem.² Byl velice povýšený a přezíravý, což je zřejmé z jeho spisu, kde praví: „*Mnohoučenost nenaučí rozumnosti, vždyť by byla naučila Hesioda a Pythagoru, jakož i Xenofana a Hekataia. Neboť jedno jediné jest moudré: znáti myšlenku, jež všechno veskrze řídí.*“³ V tomto zlomku pohrdá Pythagorou jako představitelem „mnohoznalectví“, jako tím, kdo nedokázal vztah k moudrosti odlišit od poučného zkoumání mnoha věcí.⁴ Ve stejném smyslu se o Pythagorovi zmiňuje ve zlomku B 129.⁵

Hérakleitos však pohrdal i samotným lidem. Znechucen chováním svých spoluobčanů, ale také vývojem politických událostí se raději oddal životu poustevníka. Uchýlil se do proslulého Artemidina chrámu, kde dával svým spoluobčanům najevo své opovržení tím, že hrál s chlapci kostky. Nakonec se odebral do hor, kde žil v úplné odloučenosti od lidí.⁶

Timón z Fliúntu, satirik z 3. st. př. n. l, označil Hérakleita jako „mluvící v hádankách“. Dalším běžně používaným označením jeho osoby v době římské bylo přívlastek „plačící filozof“. Toto označení se opírá o myšlenku, že všechny věci plynou jako řeky a zčásti o skutečnost, že Theofratos Hérakleitovi přisuzoval vznětlivost.⁷ Hérakleitos byl často označován jako temný filozof, kdy jeho zvláštní styl musel připadat nesrozumitelný mnoha jeho současníkům.⁸ Již antičtí autoři jeho filosofii považovali za „temnou“ a těžko pochopitelnou.⁹ Podiv vzbuzoval již od mládí, kdy tvrdil, že nic neví, ale když dospěl, tvrdil, že vše poznal. Prohlašoval, že se vše naučil sám od sebe. Sition však tvrdí, že Hérakleitos byl posluchačem Xenofanovým.¹⁰

Hérakleitovi se připisuje kniha, pojednávající o přírodě. Kniha je rozdělena na tři části a to o vesmíru, o státu a o božstvu.¹¹ Rozdělení knihy na tři oddíly však není jisté,

² KRATOCHVÍL, Z. *Mýtus, filosofie, věda I. a II.*, s. 34.

³ DK 22 B 40 a 41.

⁴ KRATOCHVÍL, Z. *Mýtus, filosofie, věda I. a II.*, s. 34.

⁵ DK 22 B 129. „Pythagaros, syn Mnesarchův, bádá nejvíce ze všech lidí, a vyhledav si tyto spisy, učinil si z nich svou vlastní moudrost – mnohoučenost, podvodnost.“

⁶ TRETERA, I. *Nástin dějin evropského myšlení*, s. 34.

⁷ KIRK, G. S. RAVEN, J. E. SCHOFIELD, M. *Předsokratovští filosofové: kritické dějiny s vybranými texty*, s. 235-236.

⁸ TRETERA, I. *Nástin dějin evropského myšlení*, s. 34.

⁹ KRATOCHVÍL, Z. *Mýtus, filosofie, věda I. a II.*, s. 34.

¹⁰ DL IX, 5.

¹¹ DL IX, 6.

protože rozdělení odkazuje spíše k členění filosofie u stoiků.¹² Knihu Hérakleitos položil jako dar v chrámu Artemidě. Jednalo se o nejasný sloh, který mohli číst jen povolání. Tím opět dával najevo své pohrdání lidmi, kteří by spisu jistě nerozuměli.¹³ Kniha zanechala u těch, kteří ji mohli číst jako celek, rozporuplný dojem. Sókratés se dokonce vyjádřil, že potřebuje nějakého délského potápěče, aby Hérakleitovy myšlenky vyzvedl z hlubin na povrch.¹⁴

Z původních Hérakleitových slov se uchovalo kolem sto dvaceti zlomků. Většina jeho díla se skládala z izolovaných výroků a z převážné části postrádající jakýkoli odkaz ke kontextu. Smysl byl skryt v názvucích, slovních hříčkách, výtvorech slovního křížení. Tento styl bývá srovnáván se stylem věštby nebo proroctví.¹⁵ Jeho výroky byly bezesporu často „ukryté“ a to pravděpodobně záměrně. Bylo potřeba vynaložit hodně úsilí, aby se proniklo k tomu, co jimi chtěl Hérakleitos ve skutečnosti říci.¹⁶ Většina zlomků je potřeba předložit v kontextu, aby byl pochopen jejich smysl. Pokud bychom se je snažili pochopit v izolaci, postrádaly by význam.¹⁷

2.1 Hérakleitovo pojetí logu

Pojem *logos* je pravděpodobně ústřední částí Hérakleitova učení a má v jeho názorech hlavní úlohu. Termín *logos*, který Hérakleitos použil jako filosofický pojem, se stal velmi známým v antické a středověké filosofii. Přesto zůstal jedním z nejnejasnějších termínů.¹⁸

Hérakleitovo pojetí *logu* patří mezi nejzáhadnější partie tohoto myslitele a má také mnoho různých interpretací. Výraz *logos*, jenž byl ve staré řečtině používán v mnoha významech, měl i u Hérakleita alespoň šest významů, kterými byly „slovo“, „řeč“, její smysl, „zákon“ a také „rozum“, a to jak u jednotlivých lidí nebo všem společný rozum. *Logos* je pro všechny lidi jeden a společný všem, ale promlouvá jen k těm, kteří se k němu probudí. Jen pro ty bdící je svět srozumitelný, přehledný a jen ti mají společný svět, na němž se mohou dohodnout. Ostatní se každý den probouzí do svého vlastního světa, který s nimi nikdo nesdílí a jsou skutečnému chápání smyslu věcí uza-

¹² IBER, CH. Logos, fysis a dialektika u Hérakleita. *Filosofický časopis*, s. 65.

¹³ DL IX, 6.

¹⁴ IBER, CH. Logos, fysis a dialektika u Hérakleita. *Filosofický časopis*, s. 66.

¹⁵ HUSSEY, E. *Presokratíci*, s. 49-50.

¹⁶ KIRK, G. S. RAVEN, J. E. SCHOFIELD, M. *Předsokratovští filosofové: kritické dějiny s vybranými texty*, s. 238.

¹⁷ KAHN, CH. H. A New Look at Heraclitus. *American Philosophical Quarterly*, s. 190.

¹⁸ KESSIDI, F. CH. *Hérakleitos*, s. 73.

věni,¹⁹ viz zlomek B 89²⁰. Hérakleitos tvrdí, že lidé většinou nejsou pro *logos* způsobilí, naopak jsou nechápaví a bez rozumu. Uvádí, že *logos* nechápou, a to ani poté, co ho slyšeli, Nepochopili, co dělají, když bdí, tak jako zapomínají, co dělají, když spí.²¹ Řekové považovali toho, kdo se stranil veřejnému životu v Polis za podivného, zvláštního. Naopak normální člověk pro ně byl ten, který svobodně používal svůj rozum a využíval svá občanská práva.²²

O společném *logu* se hovoří ve zlomku B 2²³. Mluví se o společné řeči, která ne znamená jen to, že se prostřednictvím řeči domluvíme, ale jsme schopni být spolu. Společná řeč je také výrazem pro vztah k celku. Do společného se vstupuje jedině aktivním vztahem, který se odvrací od vlastních zájmů a představ. „Společné“ je tedy opakem „vlastního“.²⁴

U Hérakleita se smysl termínu *logos* měnil podle kontextu. Ve zlomku B 1²⁵ *logos* znamená něco objektivně jsoucího, podle něhož se všechno děje. Ve zlomku B 50²⁶ se o *logu* mluví jako o jednotě všeho. *Logos* byl v některých případech chápán jako zákon. Ve zlomku B 114²⁷ je *logos* božským zákonem, o který je třeba se opírat. Božský zákon je chápán jako něco společné všem lidem. Výrok představuje protiváhu ke zlomku B 104²⁸, který popisuje zvyky většiny. Mluvení s rozumem zde souvisí s tím, co je společné, k tomu je analogický zákon, a ten je živěn jedním božským.²⁹ Dále může být *logos* použit ve smyslu moudré, viz zlomek B 108³⁰. Moudrost záleží v porozumění *logu*, kdy je *logos* ztělesněním míry, která zaručuje, že změna nevyústí v nesouvislou,

¹⁹ TRETERA, I. *Nástin dějin evropského myšlení*, s. 37.

²⁰ DK 22 B 89. „Herakleitos praví, že bdící mají jeden společný svět, ale spící se obracejí každý do svého vlastního.“

²¹ IBER, CH. *Logos, fysis a dialektika u Hérakleita. Filosofický časopis*, s. 68.

²² TRETERA, I. *Nástin dějin evropského myšlení*, s. 37.

²³ DK 22 B 2. „Je třeba řídit se společným, ale ač je rozum (*logos*) společný, žije většina lidí tak, jako by měli své zvláštní myšlení.“

²⁴ KRATOCHVÍL, Z. KOSÍK, Š. *Řeč o povaze bytí*, s. 18.

²⁵ DK 22 B 1. „Tuto řeč (*logos*) věčně jsoucí nechápou lidé, ani dokud ji neslyšeli, ani když ji slyšeli. Neboť ač se všechno děje podle této řeči, přece se podobají nezkušeným, když se pokoušejí o taková slova a díla, jaká já vykládám, rozbírají každé podle jeho povahy a vysvětluje, jaké jest. Avšak ostatním lidem uniká, co dělají bdíce, tak jako zapomínají, co dělají spíce.“

²⁶ DK 22 B 50. „Vyslechnou-li ne mne, nýbrž rozum (*logos*), pak je moudré, aby uznali, že vše jest jedním.“

²⁷ DK 22 B 114. „Ti, kdo mluví s rozmyslem, musí se opírat o to, co je všem společné, tak jako se opírá město o zákon, a mnohem pevněji. Neboť všechny lidské zákony jsou živěni jedním božským; ten vládne, kam až chce, všechno zmůže a má převahu.“

²⁸ DK 22 B 104. „Jaký pak je jejich duch nebo mysl? Věří lidovým pěvcům a za učitele mají dav nevědouce, že většina je špatná, menšina dobrá.“

²⁹ KRATOCHVÍL, Z. *Délský potápěč k Hérakleitovi řeči*, s. 137.

³⁰ DK 22 B 108. „Kolik lidí řeči jsem slyšel, nikdo nedospívá k tomu, aby poznával, že moudrost je ode všeho oddělena.“

chaotickou pluralitu.³¹ O *logu* lze hovořit i ve smyslu řeči, takto je pojem zmiňován ve zlomku B 39³². S řečí jako s *logem* se také setkáme ve zlomku B 87³³, v tomto významu byl *logos* kromě jiného i určitým kritériem oceňování inteligence. Ve zlomcích B 45³⁴ a B 115³⁵ se o *logu* mluví jako o smyslu duše.

Řecké slovo *logos* je také výraz pro počet a účet. Původně se mohlo jednat o placení, o jakousi účtenku. Současně to znamená vydání z počtu něčeho. Myslí se tím vydat počet ze své zkušenosti svým myšlením, nikoli počet ve smyslu čísla. Najít tedy poměr, úměrnost v něčem, kde není na první pohled vidět. S tím souvisí pojem rozum, který bývá označen také pojmem *logos*. Rozum zde nefunguje jako formální nástroj, ale jako schopnost, „sbírání“ sil při vydávání počtu, schopnost vyjádřit „poměry“ a „úměry“. Jedná se o situaci, kdy mluví rozumná řeč, *logos*, nikoli nějaký blábol, který postrádá rozum a smysl.³⁶ *Logos* má odsud význam míry, pravidla a poměru.³⁷

Termín *logos* měl opravdu mnoho významů, jeho pochopení v Hérakleitových zlomcích je ztíženo rozmanitostí a neurčitostí, někdy až dvojsmyslností obsahu, který je do něj vložen. Termín je nutné zkoumat v kontextu Hérakleitových základních myšlenek. Jako výchozí myšlenku určíme, že vše plyne a vše se mění, což je pokládáno za jednu z hlavních myšlenek Hérakleitova světového názoru. O pohybu a změně mluvili všichni antičtí autoři před Hérakleitem i po něm.³⁸ Nyní se zaměříme na Hérakleitovo chápání pohybu a veškerých změn.

2.2 Hérakleitův oheň

„*Tento svět, tyž pro všechny, nevytvořil žádný z bohů ani z lidí, ale vždy byl, jest a bude věčně živým ohněm, rozněcujícím se podle míry a hasnoucím podle míry.*“³⁹ Daný zlomek patří k významným Hérakleitovým výroky. Podle něj je svět z ohně, zatímco třeba podle Thaléta je z vody, podle Anaximena ze vzduchu. Podle jiných je základem všeho země.⁴⁰ Hérakleitos vesmír chápe jako samoregulující se proces. Oheň

³¹ KIRK, G. S. RAVEN, J. E. SCHOFIELD, M. *Předsokratovští filosofové: kritické dějiny s vybranými texty*, s. 262.

³² DK 22 B 39. „V Prieně žil Bias, syn Teatanův, jehož řeč (*logos*) je mocnější než ostatních.“

³³ DK 22 B 87. „Tupý člověk bývá zařazen při každé řeči (*logos*).“

³⁴ DK 22 B 45. „Kráčejce nenalezl bys hranic duše, i kdyby ses ubíral každou cestou; tak hluboký má smysl (*logos*).“

³⁵ DK 22 B 115. „Duše má smysl (*logos*), který sebe rozmnožuje.“

³⁶ KRATOCHVÍL, Z. KOSÍK, Š. *Řeč o povaze bytí*, s. 17.

³⁷ IBER, CH. *Logos, fysis a dialektika u Hérakleita. Filosofický časopis*, s. 68.

³⁸ KESSIDI, F. CH. *Hérakleitos*, s. 74-75.

³⁹ DK 22 B 30.

⁴⁰ KRATOCHVÍL, Z. KOSÍK, Š. *Řeč o povaze bytí*, s. 23.

je trvalým zdrojem přírodních procesů.⁴¹ Nejedná se o obyčejný oheň, ale o vesmírný oheň, který zaplňuje celý svět. Planoucí oheň se podobá zářícímu čistému nebeskému ohni, blesku, který vládne vesmírem⁴², viz zlomek B 64.⁴³

Hérakleitův oheň není slepým přírodním živlem nebo nějaká neovladatelná síla, která neví, co tvoří. Naopak oheň je logický a vesmírný. Stejně jako *logos* je vesmírný oheň chápán jako věčně živý. Jelikož je oheň samotným světem a *logos* vládnoucím světovým řádem, nemohl by *logos* existovat bez ohně a oheň by nemohl existovat bez *logu*.⁴⁴

Hérakleitos často hovoří o ohni v souvislosti s vodou (nebo mořem) a se zemí a to zejména ve zlomcích B 31⁴⁵ a B 76⁴⁶. Jedná se o řeč o živlech, o jejich proměně, o střídání živlů, o koloběhu přírody.⁴⁷ Pohlížíme-li na oheň jako na jednu část kosmu, stojí jako jedna ze tří zřetelných světových mas na stejné úrovni jako moře a země. Čistý kosmický oheň byl ztotožněn s *aitherem*, jiskřivou ohnivou látkou, která vyplňuje zářivé nebe a obklopuje svět.⁴⁸ Ve zlomku B 31 se mluví o přeměnách ohně. Oheň se proměňuje ve svůj opak, kterým by mohla být voda. Alternativou by mohlo být, že místo obratu ve svůj opak se oheň nejprve ochladil na vzduch, ze kterého by se mohla srážet voda. Nevzniká však obyčejná voda, nýbrž moře. Moře je hlubinou, ze které se vše vypařuje směrem vzhůru. Zdálo by se, že se jedná o výklad Thaléta, Hérakleitos téměř vše převáděl na vypařování moře. Hlubiny moře jsou nejnižší hladinou, ze které je však jen cesta vzhůru. Pořádacím rytmem světa je plápolání ohně. Obraty ohně tedy nejdříve směřují k moři, k naprostému opaku planutí ohně. Dále je řeč o druhém obratu, o moři. Druhý obrat vede k zemi a k blýskavici. Výsledkem je tedy z poloviny země, která je podobně jako moře širá, ale na rozdíl od moře, na kterém je nejlepší plout, je zemi možné uspořádat, obdělávat, vytyčovat na ní meze. Druhá polovina obratu ústí v záhadný „préstér“, což může znamenat blesk, záři nebo typ bouřky plné blesků. Pakliže se jedná o blesk, moře se zpola obrací zpět k ohni, o čemž pojednává zlomek B 64. Obrat vede zpola k zemi, zpola k nebeskému ohni. Prostory země jsou osvětlovány bleskem.

⁴¹ KIRK, G. S. RAVEN, J. E. SCHOFIELD, M. *Předsokratovští filosofové: kritické dějiny s vybranými texty*, s. 255-256.

⁴² KESSIDI, F. CH. *Hérakleitos*, s. 105-106.

⁴³ DK 22 B 64. „Vesmír je řízen bleskem.“

⁴⁴ KESSIDI, F. CH. *Hérakleitos*, s. 106.

⁴⁵ DK 22 B 31. „Převraty ohně jsou nejprve moře, převratem moře je pak zpola země a zpola blýskavice... Moře se rozlije a obdrží svou míru v témž poměru, jaký byl dřívě, než se stalo zemí.“

⁴⁶ DK 22 B 76. „Oheň žije smrtí země, vzduch žije smrtí ohně, voda žije smrtí vzduchu, země smrtí vody.“

⁴⁷ KRATOCHVÍL, Z. KOSÍK, Š. *Řeč o povaze bytí*, s. 24.

⁴⁸ KIRK, G. S. RAVEN, J. E. SCHOFIELD, M. *Předsokratovští filosofové: kritické dějiny s vybranými texty*, s. 256.

V druhé části zlomku se hovoří o moři, které se rozlévá. Moře se poměruje, děje se tak v míře. Všeho s mírou je osudové určení kosmu a všeho v něm.⁴⁹ Vzájemné změny tří světových mas probíhají takovým způsobem, že celkové množství každé z nich zůstává stále stejné. Rozpustí-li se určité množství země v moře, rovnocenné množství moře se v jiných končinách zahušťuje v zemi a stejně tomu tak je i se změnami moře v „žár“. Důraz je kladen na míru a pravidelnost změny.⁵⁰ Uspořádání světa se děje vždy toutéž silou, jako jeho vznikání a zanikání; „*cesta nahoru a dolů, jedna a táž*“.⁵¹ Vesmírný život Hérakleitos chápal tedy jako proces rozněcování a uhasínání ohně podle míry, jako proces vzájemného převratu přírodních živlů, obměny ohně ve všechny věci a všech věcí v oheň.⁵²

Ve světovém ohni můžeme spatřovat jednotu protikladů. Oheň, podobně jako boj, totiž nejen ničí, ale také vytváří, nejen spaluje a hubí, ale dává také všemu život. Vesmírný oheň určuje vesmírný život, který je rozněcováním a hasnutím ohně podle míry.⁵³

Zlomek B 76 je také o koloběhu živlů. Živly jsou vyjmenovány ve vzestupném pořadí, celý cyklus je popisován zezdola, začínající proměnou země. Setkáváme se všemi čtyřmi živly bez nějakých dalších asociačních her. Podobný zlomek je B 36⁵⁴, kde se hovoří o koloběhu „duše – voda – země – duše“. Tam ovšem na místě vzduchu potkáváme duši. Ve zlomku B 76 se o duši mlčí. Znění tohoto zlomku je natolik nejisté, že existují mnohé verze několika autorů.⁵⁵

Ve světovém ohni Hérakleitos shledával jakýsi ekvivalent a srovnával ho s jiným podobným ekvivalentem, se zlatem, které se v blízkém okolí Efesu těžilo.⁵⁶ Analogii ohně a zlata potkáváme ve zlomku B 90⁵⁷. Oheň je přirovnáván ke zlatu nejen jako k prostředku směnitelnosti hodnoty zboží, ale je sám, možností měnit, hodnotou.⁵⁸

⁴⁹ KRATOCHVÍL, Z. *Délský potápěč k Hérakleitovi řeči*, s. 211-213.

⁵⁰ KIRK, G. S. RAVEN, J. E. SCHOFIELD, M. *Předsokratovští filosofové: kritické dějiny s vybranými texty*, s. 258.

⁵¹ DK 22 B 60.

⁵² KESSIDI, F. CH. *Hérakleitos*, s. 107.

⁵³ Tamtéž.

⁵⁴ DK 22 B 36. „Duším je smrtí státi se vodou, vodě je smrtí státi se zemí, ale ze země vzniká voda a z vody duše.“

⁵⁵ KRATOCHVÍL, Z. *Délský potápěč k Hérakleitovi řeči*, s. 226.

⁵⁶ TRETERA, I. *Nástin dějin evropského myšlení*, s. 35.

⁵⁷ DK 22 B 90. „Směnou ohně je veškero a oheň je směnou veškera, tak jako zboží směnou zlata a zlato směnou zboží.“

⁵⁸ KRATOCHVÍL, Z. KOSÍK, Š. *Řeč o povaze bytí*, s. 25.

Oheň symbolicky souvisí i se Sluncem. Výpary, které povstávají ze země či moře, jsou jasné a čisté nebo temné. Oheň se rozmnožuje jasnými, vlhko temnými. V jasných výparech se tvoří plameny, kterými jsou hvězdy. Nejjasnější a nejteplejší plamen je právě Slunce. Ostatní hvězdy jsou více vzdáleny od Země, proto méně září a hřejí. Měsíc, který je však blíže k Zemi, se nepohybuje čistým ovzduším. Slunce se pohybuje v čistém prostoru a je od nás přiměřeně vzdáleno, tudíž hřeje a svítí. Jasný výpar, který se zapálí v dutině Slunce, dělá den, naopak opačný výpar, když nabyde převahy, způsobí noc. Takto jsou vysvětlovány i ostatní jevy v přírodě, např. vznik léta. Vzrůst tepla z jasného výparu dělá léto, zvětšení tepla z výparu temného způsobuje zimu.⁵⁹

Oheň je také příkladem něčeho, co si uchovává totožnost ve své proměně. Plamen mění velikost, tvar, místo, ale stále je to plamen, který hřeje a svítí. Oheň vzplane i uhasíná, má rytmus, stejně život. Podobně plyne i řeka, ale ta pro Hérakleita jen plyne a voda uplývá, zatímco oheň je aktivní, který směřuje vzhůru, hřeje a svítí. Souvisí s aktivitou zápasu.⁶⁰

2.3 Hérakleitova proměnlivost

Nic není stálé, trvalé, nýbrž vše je naopak přechodné, pomíjivé a proměnlivé. Tuto myšlenku Hérakleitos ukazoval na valícím se toku plynoucí řeky. „*Na ty, kdo vstupují do řeky, valí se jiné a jiné vody, a z vlhkosti se vypařují duše.*“⁶¹ „*Nelze vstoupit dvakrát do téže řeky (podle Hérakleita, ani se nelze tímž způsobem dvakrát dotknout smrtelného jsoucna, neboť se rozptyluje a zase spojuje pronikavostí a rychlostí proměny; zrovna tak se nelze dotknout ani znovu ani dříve, neboť se zároveň spojuje a i odlučuje a přibližuje i vzdaluje.*“⁶² Platón později vyjádřil smysl tohoto Hérakleitova přirovnání ve rčení PANTA RHEI („*vše teče, plyne*“).⁶³

Na základě těchto zlomků je patrné, že povaha věcí je pohyblivá. Svět je procesem, tokem věcí a samotný život je pohybem a aktivitou. Klid a nehybnost Hérakleitos pokládal za vlastnosti mrtvých. Pohyb připisoval všem věcem, tudíž vše co se pohybuje,

⁵⁹ DL IX, 9-11.

⁶⁰ KRATOCHVÍL, Z. KOSÍK, Š. *Řeč o povaze bytí*, s. 26.

⁶¹ DK 22 B 12.

⁶² DK 22 B 91. (KRATOCHVÍL, Z. KOSÍK, Š. *Řeč o povaze bytí*, s. 46.)

⁶³ TRETERA, I. *Nástin dějin evropského myšlení*, s. 35.

také žije a vše co žije, to se pohybuje. Vše se mění, co proběhne ve světě nebo v lidském životě je neopakovatelné.⁶⁴

Nejedná se však o nekontrolovatelné plynutí, kdy nám vše utíká jako voda a nemůžeme o čemkoli říci nic pravdivého nebo jistého, protože se to stalo již něčím jiným. Hérakleitos viděl za nestálostí určitou stálost, jednotu a pravidelnost, jistý řád, rytmické pulsování podle míry stále se rozněčujícího a hasnoucího věčného ohně.⁶⁵

Hérakleitův obraz řeky, symbolizující svět, zároveň ukazuje protikladné aspekty jsoucna, tj. plynutí věcí ale i všeobecný relativní klid. I když řeka neustále teče, neznamená to, že by v ní nebylo nic stálého, neměnného, s výjimkou samotného plynutí a změny. Ze zlomků nevyplývá, jestli se zcela vše na světě mění stejně jako řeka, příkladem mohou být skály nebo hory.⁶⁶ Přejít od dialektiky k sofistice uskutečnil extrémní hérakleitovec Kratylos, který prohlásil, že do jedné a téže řeky vlastně nelze vstoupit ani jednou. Skutečnost pro Kratyla byla natolik neuchopitelná, že o ní nemůžeme cokoli říci, proto prý jen hýbal prstem, čímž dával najevo, že když byl na něco dotázán, už tím není.⁶⁷ Hérakleitos však hovořil o jedné a téže, do níž nelze vstoupit dvakrát. Řeka zůstává stejnou řekou, ačkoli v ní tečou stále nové a nové vody.⁶⁸ Do stejné řeky můžeme vstoupit, pokud ji pojmáme jako celek, nemůžeme však do ní vstoupit, pokud máme zřetel jen k jejím jednotlivým částem.⁶⁹ U Hérakleita tedy změna není chápána absolutně. Jeho filosofický výkon spočívá spíše v tom, že tematizoval to, co uprostřed změny zůstává.⁷⁰

Podobně je tomu u Slunce. Ve zlomku B 6 se tvrdí: „*Slunce je denně nové*“,⁷¹ tím se ovšem myslí, že části se mění, ale celek zůstává, tj. prvky, z nichž se skládá Slunce, jsou pokaždé a každodenně nové, ale Slunce zůstává stejné.⁷² Ve světě netrvá žádná jednotlivá věc sama o sobě, trvá jen kosmos jako celek nekonečného dění. Trvá jen proces neustálých proměn.⁷³

Voda teče stejnoměrně, jeden objem vody postupně promísí druhý. V samotném toku vody se projevuje stejný princip míry jako v procesech světa, kdy se vesmírný

⁶⁴ KESSIDI, F. CH. *Hérakleitos*, s. 76-77.

⁶⁵ TRETERA, I. *Nástin dějin evropského myšlení*, s. 35-36.

⁶⁶ KESSIDI, F. CH. *Hérakleitos*, s. 80.

⁶⁷ TRETERA, I. *Nástin dějin evropského myšlení*, s. 36.

⁶⁸ KESSIDI, F. CH. *Hérakleitos*, s. 80-81.

⁶⁹ KALANDRA, Z. *Parmenidova filosofie*, s. 32.

⁷⁰ IBER, CH. Logos, fysis a dialektika u Hérakleita. *Filosofický časopis*, s. 66.

⁷¹ DK 22 B 6.

⁷² KESSIDI, F. CH. *Hérakleitos*, s. 81.

⁷³ KALANDRA, Z. *Parmenidova filosofie*, s. 32.

oheň podle míry rozněcuje a podle míry hasne. Hlavní myšlenkou probíhajících změn a převratů v přírodě však byla jednota protikladů – pohybu a klidu, změny a stálosti, přechodného a věčného.⁷⁴

2.4 Harmonie, jednota protikladů

Hérakleitovým ústředním tématem bylo prosazování principu jednoty, kdy všechny věci a protiklady tvoří jediný celek.⁷⁵ Den a noc jsou jednotné, tvoří jediný čas a vyjadřují *logos*, řád. Ve vzájemném napětí protikladů se prosazuje jejich jednota, harmonie.⁷⁶ „*Nebylo by harmonie, kdyby nebylo vysokého a nízkého tónu, ani by nebylo živočichů bez samice a samce, kteří jsou protivami*“.⁷⁷ Protiklady se navzájem potřebují. Kritizoval stereotypní názory, že protiklady se vzájemně vylučují a jsou neslučitelné. Ostře napadal své předchůdce za nepochopení jednoty, slučitelnosti protikladů. Hésioda, Pýthagora, Xenofana a Hekataia radil k lidem, které mnohoučenost nenaučila rozumnosti, viz zlomek B 40, který jsme již zmiňovali v úvodní kapitole o Hérakleitovi.⁷⁸

Protiklady se vzájemně předpokládají a jsou jeden bez druhého nemyslitelné. „*Nemoc činí zdraví příjemným a dobrým, hlad nasycení, únava odpočinek*“.⁷⁹ Žádoucí věci jako jsou zdraví nebo odpočinek rozpoznáme pouze na základě jejich protikladů, jakými je nemoc nebo námaha. Totéž je možné říci o kvalitách a vlastnostech věcí, ty odhalíme a poznáme prostřednictvím jejich protikladů.⁸⁰ Protiklady však často přechází v sebe navzájem, kdy jeden protiklad vystřídá druhý a naopak. Ve zlomku B 126 teplo a chladno tvoří cosi, co bychom mohli označit jako kontinuum teplého a chladného, tedy jednu entitu, tj. teplotu.⁸¹ „*Chladné se otepluje, teplé se ochlazuje, vlhké schne a suché vlhne*“.⁸² První polovina výroku je asi nejstarší zachovanou podobou termodynamického zákona, který říká, že teploty se v každém systému vyrovnávají. Platí to především pro izolovaný, konečný systém. Vše se děje v cyklech časových i ve vzájemnosti věcí. Chladné se zahřívá od horkého, a to se jím ochlazuje. Vybočuje z toho jen proces hoření a technické vymoženosti, jako např. lednička nebo klimatizace. Daný zlomek může znít jako banalita, ovšem Hérakleitos tím ukazuje všednodenní zkušenost, viz zlomek B

⁷⁴ KESSIDI, F. CH. *Hérakleitos*, s. 81.

⁷⁵ KAHN, CH. H. A New Look at Heraclitus. *American Philosophical Quarterly*, s. 194.

⁷⁶ KESSIDI, F. CH. *Hérakleitos*, s. 82.

⁷⁷ DK 22 A 22.

⁷⁸ KESSIDI, F. CH. *Hérakleitos*, s. 82.

⁷⁹ DK 22 B 111.

⁸⁰ KESSIDI, F. CH. *Hérakleitos*, s. 86.

⁸¹ KIRK, G. S. RAVEN, J. E. SCHOFIELD, M. *Předsokratovští filosofové: kritické dějiny s vybranými texty*, s. 244.

⁸² DK 22 B 126.

17.⁸³ Ze zlomku také můžeme usuzovat, že chladné se zvlhčuje a řadu dalších zkušenostně přístupných věcí. Zloměk lze chápat jako výpovědi o tom, jak to chodí uvnitř cyklů světa, jak se neustále obnovuje rovnováha.⁸⁴

Hérakleitos se snažil ukázat, že protiklady mohou být spojeny na základě toho, že představují různá stádia jednoho procesu,⁸⁵ např. den – noc, dobro – zlo, živé – mrtvé. Protiklady lze však pozorovat i v jedné a téže věci, např. jednota protikladů v mořské vodě.⁸⁶ „*Moře je voda nejčistší i nejšpinavější: pro ryby pitná a prospěšná, pro lidi nepitná a zhoubná.*“⁸⁷ „*Vepři se těší více z hnoje nežli z čisté vody.*“⁸⁸ „*Hérakleitos říká, že by osli zvolili spíše plevy nežli zlato.*“⁸⁹ O téže věci nelze říci, jestli je dobrá nebo špatná, lze tvrdit obojí. Vlastnosti a kvality věcí se projevují jako různé a protikladné v závislosti na tom, s jakou bytostí nebo s jakou věcí jsou tyto vlastnosti a kvality ve vzájemném vztahu. Vše je relativní a vše se pozná srovnáním. Nastává však otázka, jak je možné objektivní vědění, když všechny naše soudy a hodnocení jsou subjektivní. Hérakleitos se tímto příliš nezabýval, více se zajímal o stupeň spolehlivosti lidských soudů a hodnocení věcí i světa vůbec. Vycházel z toho, že existují úrovně pravdivosti a spolehlivosti, předpokládal, že některé lidské soudy a názory jsou pravdivější, jiné jsou méně pravdivé a další jsou zcela klamně. Podle Hérakleita jen všeobecný řád (vesmír, logos, bůh) je relativnosti cizí, protože je věčný, nevzniká a nezaniká.⁹⁰

U zlomku B 61 jsme si ukázali, že protiklady čistá – znečištěná, pitná – nepitná, životadárná – smrtonosná jsou spjaty s jednotou, která nesplývá ani s jedním ani druhým z dvojice opačných rysů. Na otázku, jestli je mořská voda ve skutečnosti čistá nebo naopak nečistá, nelze odpovědět. Ovšem zákon jednoty protikladů připouští i jinou formulaci. „*Bohu je vše krásné, dobré a spravedlivé, avšak lidé pokládají jedno za spravedlivé a druhé za nespravedlivé.*“⁹¹ Na základě tohoto zlomku se naskýtá otázka, jaké jsou věci, které lidé považují za spravedlivé a nespravedlivé. Jakmile si však položíme otázku, odpověď se přímo vnucuje, že bůh je svědkem pravdy, tudíž věci, které lidé považují za spravedlivé či nespravedlivé, jsou společně vzato spravedlivé. Jednota pro-

⁸³ DK 22 B 17. „Nevšimá si toho většina těch, kteří se tím setkávají, a nepoznává to, ač se tomu učila, nýbrž má jen zdání.“

⁸⁴ KRATOCHVÍL, Z. *Délský potápěč k Hérakleitovi řeči*, s. 224-225.

⁸⁵ KIRK, G. S. RAVEN, J. E. SCHOFIELD, M. *Předsokratovští filosofové: kritické dějiny s vybranými texty*, s. 244.

⁸⁶ KESSIDI, F. CH. *Hérakleitos*, s. 86.

⁸⁷ DK 22 B 61.

⁸⁸ DK 22 B 13.

⁸⁹ DK 22 B 9.

⁹⁰ KESSIDI, F. CH. *Hérakleitos*, s. 86-88.

⁹¹ DK 22 B 102.

tikladů tedy splývá s jedním dvojice protipólů. Pro Boha jsou spravedlivé i věci, které lidé považují za nespravedlivé.⁹²

Hérakleitův bůh spojuje v jednotu všechny protiklady. „*Bůh je den i noc, zima i léto, boj i mír, nasycení i hlad; mění se, tak jako oheň, smísí-li se s kadidly, bývá nazýván podle vůně každého z nich.*“⁹³ Bůh existuje ve světě, proměňuje se a odhaluje své rozmanité formy. Bůh vyjadřuje typ protikladu, v němž v určitých mezích převládá jeden nebo druhý z protikladů. Když se chladné otepluje a teplé začíná převládat, přichází léto, naopak když se teplé ochlazuje a chladno začíná převládat, je léto vystřídáno zimou. Totéž se týká i dne a noci, boje a míru, všech protikladů vůbec.⁹⁴ Každý protiklad lze vyjádřit se zřetelem k bohu. Změna jednoho v druhý je provázána úplnou změnou jména, což je však klamné, protože se změnila pouze nepodstatná složka a nejdůležitější část zůstává. Celková pluralita věcí tvoří jediný koherentní celek, to co Hérakleitos nazýval „jednotou“.⁹⁵

Hérakleitos pokládá jednotu protikladů za dynamickou. Každá věc i každý jev zaujímají v procesu změny protikladné stavy, přeměňují se ve svůj protiklad. Živé se například stává mrtvým, bdící spícím, mladé starým. Lze říci, že mrtvé bylo živým, spící bdícím, staré mladým.⁹⁶ Tato myšlenka je vyjádřena ve zlomku B 88: „*Totéž je, co je v nás: živé a mrtvé, bdící a spící, mladé a staré, neboť toto změnivši se je oním a ono zase změnivši se je tímto.*“⁹⁷ Jedná se základní vzorec, který platí obecně ve veškeré přírodě. Patří sem trvalé uspořádání roku s proměnou ročních období, jednotka noci-dne, v jejímž rámci se podle roční doby mění vzájemný poměr světla a tmy. Cyklický návrat zaručuje zákonitý návrat stejných forem, podobných co do druhu, které vymezuje neustálé napětí a rytmické střídání mezi opaky – od individuálního zrození a smrti po každodenní zažíhání a vyhasínání kosmického ohně.⁹⁸

Napětí mezi protiklady ukazuje Hérakleitos ve zlomku B 51⁹⁹. Hérakleitos uvádí příklady napjatého luku a hry na lyru. Napjatý luk může vystřelit šíp jen, když krajní konce budou pnout proti sobě, ale zůstanou spojeny. Kdyby nepnuly, nebo kdyby se luk zničil, zrušila by se protikladnost jeho konců, byl by luk k ničemu. Podobným příkla-

⁹² O'BRIEN, D. Zákon o jednotě protikladů, in: *Hérakleitos z Efesu. Zkušenost a řeč*, s. 52-53.

⁹³ DK 22 B 67.

⁹⁴ KESSIDI, F. CH. *Hérakleitos*, s. 88-89.

⁹⁵ KIRK, G. S. RAVEN, J. E. SCHOFIELD, M. *Předsokratovští filosofové: kritické dějiny s vybranými texty*, s. 246.

⁹⁶ KESSIDI, F. CH. *Hérakleitos*, s. 89.

⁹⁷ DK 22 B 88.

⁹⁸ KAHN, CH. H. Hérakleitos o proudu změny, in: *Hérakleitos z Efesu. Zkušenost a řeč*, s. 119-120.

⁹⁹ DK 22 B 51. „Nechápou, jak neshodné spolu souhlasí: zpět obrácený souhlas jako u luku a lyry.“

dem je hra na lyru, která je možná pomocí napětím strun.¹⁰⁰ Jsou v činnosti jen tehdy, působí-li na ně protikladné síly, tj. pokud je luk napjatý a struny nejsou povolené.¹⁰¹ Spojení tedy existuje skrze protichůdná napětí. Luk a lyra vytvářejí souvislý, jednotný, stabilní a dobře fungující celek. Jednota by zmizela, kdyby nebyla zachována rovnováha mezi protiklady, např. kdyby teplé začalo převažovat nad chladným, nebo noc nad dnem. Došlo by ke zničení celku jako takového, převýšilo-li by se napětí tětivy mezi rameny.¹⁰² Rozpad harmonie je podle Hérakleitova názoru nutnou podmínkou harmonie, která existuje prostřednictvím obnovení částí, z nichž je vytvořena. Každá obnova je výsledkem boje, sváru.¹⁰³

2.5 Boj protikladů

Jednota a harmonie je ve světě jen relativní, skrze ni se prosazuje to, co Hérakleitos nazývá bojem.¹⁰⁴ Vše na světě je způsobeno bojem protikladů, jedná se o společný vztah, mnohdy však i za cenu zániku. Boj se projevuje jako vznik a zánik věcí, jako neustálá proměna.¹⁰⁵ Boj je hybnou silou veškerého dění, vše se děje ve sváru a napětí protikladů.¹⁰⁶ „*Boj je otcem všeho i králem všeho a jedny činí bohy, druhé lidmi, jedny dělá otroky, druhé svobodnými.*“¹⁰⁷ Ve zlomku B 53 Hérakleitos ukazuje jistou symetrii v tom, že otroci se mají ke svobodným tak, jako se lidé mají k bohům. Bohové jsou ti, kdo se v zápase ukazují jako silnější. Také ukazuje symetrii sdílení života mezi smrtelnými a nesmrtelnými. Bohy odlišuje od lidí právě jejich nesmrtelností. Výrok je nejvýraznější Hérakleitovou výpovědí o rozdílu mezi bohy a lidmi.¹⁰⁸ Podle Hérakleita je boj, svár všeobecný, stejně jako logos. „*Je třeba vědět, že boj je všem společný, že právo je svárem a že se vše děje ve sváru a nutnosti.*“¹⁰⁹ Při zamyšlení nad zlomkem B 80 je třeba si uvědomit, že boj je vlastní naprosto všem. Zdálo by se, že rozumný člověk by se zápasu vyhnul, nemůže se však vyhnout něčemu, díky čemuž on sám i všechno na světě vůbec je. Pokud hovoříme o boji, máme na mysli nějaký konflikt, který je nejčastější v oblasti válečné, ale i v oblasti řeči, tím, že vyjevuje vztahy. *Společné* je nejzákladnější charakteristikou řeči i kosmu, což jsou metafory pro vztah částí a celku. Otázkou je, jak

¹⁰⁰ KRATOCHVÍL, Z. *Mýtus, filosofie, věda I. a II.*, s. 36.

¹⁰¹ KESSIDI, F. CH. *Hérakleitos*, s. 83.

¹⁰² KIRK, G. S. RAVEN, J. E. SCHOFIELD, M. *Předsokratovští filosofové: kritické dějiny s vybranými texty*, s. 249.

¹⁰³ KESSIDI, F. CH. *Hérakleitos*, s. 90-91.

¹⁰⁴ TRETERA, I. *Nástin dějin evropského myšlení*, s. 36.

¹⁰⁵ KRATOCHVÍL, Z. *Mýtus, filosofie, věda I. a II.*, s. 36.

¹⁰⁶ TRETERA, I. *Nástin dějin evropského myšlení*, s. 36.

¹⁰⁷ DK 22 B 53.

¹⁰⁸ KRATOCHVÍL, Z. *Dělský potápěč k Hérakleitovi řeči*, s. 141-142.

¹⁰⁹ DK 22 B 80.

může být boj společný. Musí se k němu vztahovat alespoň dvě strany, které jsou právě sporné. Kdyby mezi nimi nebyla neshoda, zápas by se nekonal. Boj je diferencí vzta-
hu.¹¹⁰ Všechny protikladné věci jsou tím, čím jsou na základě sváru, který je právem,
jež jim náleží. Svár je právem, které přísluší každé věci, protože každá věc má právo se
stát tím, čím je.¹¹¹ Boj je považovaný za jednotu. Čím více se protiklady neshodují, tím
více se střetávají v boji a z toho vzniká nejkrásnější harmonie. „*Hérakleitos říkal, že se
protivné shoduje a že z neshodného je nejkrásnější harmonie.*“¹¹² Bez boje protikladů
by neexistovala ani jejich jednota, neexistovalo by žádné spojení ani shoda mezi věcmi.
Harmonický světový řád by byl podobný náhodně rozházenému smetí.¹¹³ „*Nejkrásnější
svět jako hromada věcí náhodně rozházených...*“¹¹⁴

Hérakleitos zastával názor, že boj je vlastní podstatě věcí, všeobecným zákonem
jejich existence, mírou všeho. Boj je zdrojem života, ničením starého se totiž vytváří
nové, tj. jednota protikladů, která je opět obnovujícím se bojem. Boj je věčný, věčná je i
směna věcí.¹¹⁵ Vesmír není pouhou harmonií, ale je také souladem rozporného. Harmo-
nii je boj vlastní, tj. moment disharmonie. Boj je nutnou stránkou života a jsoucna. Je to
všudypřítomný jev skutečnosti.¹¹⁶ Bez protikladů by svět nemohl existovat. Svár je nut-
ný pro vznikání a bytí věcí. Hérakleitos došel k závěru, že právo je svárem, věci mají
právo na svár.¹¹⁷

Již jsme si ukázali, že pro Hérakleita je celý kosmický proces neustálým vzniká-
ním z ohně a zanikáním do něho zpátky, viz zlomek B 90 nebo B 30. Všechny proměny,
celek kosmických procesů je pojat v analogii k věčnému střídání dne a noci, léta a zimy,
života a smrti. Všechny věci se neustále střídají, jedny přecházejí v druhé a naopak.
Všechno přírodní dění bylo nekonečným procesem vníkáni a zanikání.¹¹⁸ Hérakleitos
vycházel ze smyslové zkušenosti, říkal, že vše plyne jako řeka. Založil filosofii dění,
filosofii vzniku a zániku, filosofii stávání se. V následujících kapitolách se však podí-
váme, co to znamená z hlediska logické úvahy, kterou se zabýval Parmenidés a který je
zároveň protipólem k Hérakleitově filosofii.

¹¹⁰ KRATOCHVÍL, Z. *Délský potápěč k Hérakleitovi řeči*, s. 138-139.

¹¹¹ IBER, CH. Logos, fysis a dialektika u Hérakleita. *Filosofický časopis*, s. 70.

¹¹² DK 22 B 8.

¹¹³ KESSIDI, F. CH. *Hérakleitos*, s. 95.

¹¹⁴ DK 22 B 124.

¹¹⁵ KESSIDI, F. CH. *Hérakleitos*, s. 91.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 96.

¹¹⁷ IBER, CH. Logos, fysis a dialektika u Hérakleita. *Filosofický časopis*, s. 71.

¹¹⁸ KALANDRA, Z. *Parmenidova filosofie*, s. 15-16.

3 ELEJSKÁ ŠKOLA

Protikladem Hérakleitova vidění světa jako děje je popis nehybného jsoucna, který podali myslitelé elejské školy.¹¹⁹ Eleaté byli filosofové působící v jihoitalském městě nazývaném tehdy Eleá. Město bylo založeno někdy po roce 545 př. n. l. při západní řecké kolonizaci iónskými obyvateli.¹²⁰ Vznik elejské školy bývá někdy spojován již s Xenofanovým působením.¹²¹

Xenofanés byl satirik, který ostře kritizoval nejenom dobovou konzumní společnost a jednotlivé slavné osoby, ale i samo mytické vnímání světa.¹²² Svou kritiku zaměřil především na to, že lidé si vytvářejí představy o bozích na základě představ o lidech a naivně se domnívají, že např. bozi rodí, mají lidské postavy, nosí lidské šaty, mluví lidským hlasem aj., viz zlomek B 14.¹²³ Kritizoval především mytologický antropomorfismus. V tomto smyslu kriticky napadal Homéra a Hésioda ve zlomku B11. „*Všechno to bohům v básních svých Homér a Hésiod přiřkli, všechno to, cokoli zdá se být u lidí hříchem a hanbou, krást i cizoložit a navzájem podvádět sebe.*“¹²⁴ Svou kritiku však založil hlouběji. Jelikož lidé vytvářeli obraz bohů podle obrazu lidí, ilustroval to na faktu, že tuponosí a černí Aethiopové si představují své bohy jako tuponosé a černé, zatímco modroocí a rudovlasí Thrákové mají své bohy zase modrooké a rudovlasé, viz zlomek B 16.¹²⁵ Závěr vyjádřil ve zlomku B 15.¹²⁶ „*Kdyby však volí a lvi a koně též dostali ruce anebo uměli kreslit i vyrábět tak jako lidé, koně by podobné koňům a volí podobné volům kreslili podoby bohů a právě taková těla jejich by robili, jakou i sami postavu mají.*“¹²⁷

Jeho záměrem bylo zbavit řecké náboženství jisté jeho nenábožnosti. Prosazoval tedy novou koncepci samotného božství. Proti dosavadnímu mnohobožství zavádí pantheistického boha kosmické povahy. Boha chápal jako arché, jako oživující, zákonitý princip kosmu.¹²⁸

¹¹⁹ KRATOCHVÍL, Z. *Mýtus, filosofie, věda I. a II.*, s. 37.

¹²⁰ TRETERA, I. *Nástin dějin evropského myšlení*, s. 43.

¹²¹ KRATOCHVÍL, Z. *Mýtus, filosofie, věda I. a II.*, s. 38.

¹²² KRATOCHVÍL, Z. Fysis [online]. Poslední změna 26.6.2012 [cit. 13.2.2014]. Dostupné na WWW: <<http://fysis.cz/presokratici/xenofanes.htm>>.

¹²³ DK 21 B 14. „Než lidé myslí o bozích, že rodí se, lidské že mají šaty a hlas i postavu lidskou.“

¹²⁴ DK 21 B 11.

¹²⁵ DK 21 B 16. „Aithiopové svým bohům nos tupý a černou pleť přiřkli, Thrákové svým oči modré a vlasy dávají rusé.“

¹²⁶ TRETERA, I. *Nástin dějin evropského myšlení*, s. 44.

¹²⁷ DK 21 B 15.

¹²⁸ TRETERA, I. *Nástin dějin evropského myšlení*, s. 44.

Bůh je podstaty kulovité, nemá nic společného s člověkem, celý vidí, celý slyší, ale nedýchá, je celý rozumem a myšlením a věčný.¹²⁹ Danou myšlenku vyjádřil ve zlomku B 23, 24, 26 a 25. „*Jeden je bůh mezi bohy a lidmi největší, který smrtelníkům ni tělem ni myslí podoben není. Celý on vidí, celý též myslí, celý též slyší, ne témže místě stále on zůstává, aniž se pohne; nijak mu nesluší, aby snad přecházel tam nebo onam. Beze vší námahy všechno on koná myšlenkou ducha.*“¹³⁰ Xenofanés svého jediného boha považoval za nehybného. Spojitost mezi Xenofanem a Parmenidem je dána podobností Xenofanova jednoho nehybného boha s Parmenidovým nehybným jsovcem, o němž bude řeč až v následující části této práce.¹³¹ Xenofanés přijímá zaběhlé kritérium patřičnosti, kdy není logické, aby se božské bytosti pohybovaly z místa na místo. Nejenže se nehodí, aby se bůh pohyboval, ale samotný pohyb je zbytečný. Tvrdil, že je možné myšlením či rozumem ovlivňovat věci vně myslící osoby, bez toho aniž by byly použity tělesné údy.¹³² Xenofanův bůh byl koncipován jako negace homérských božských vlastností. Měl jakési tělo, protože zcela netělesné bytí bylo nemyslitelné, avšak toto tělo bylo významově druhořadé.¹³³

Xenofanés se zabýval také přírodními jevy, tedy vším proměnlivým, což zahrnovalo také samotné nebe.¹³⁴ Xenofanova představa slunce jako koncentrace ohně vzniklého z mořského výparu může být zaměňována s Hérakleitem, který se domníval, že nádoby tvořící nebeská tělesa se naplňují ohněm. Hérakleitos rovněž zastával názor, že Slunce je každý den nové, v čemž se shoduje s Xenofanem v tomto úryvku: „...*slunce vzniká denně z malých částecek ohně, které se shromažďují, a země je neohraničená a není obklopena ani vzduchem, ani oblohou. Je bezpočet Sluncí i Měsíců a všechno vzniká ze země.*“¹³⁵ Bezpočet Sluncí a Měsíců se týká každodenního znovuvzplanutí Slunce a pravděpodobně též Měsíce. Slunce je samo koncentrací ohně, zatímco ostatní nebeská tělesa jsou jen vznícené oblaky. Fenomén duhy jako oblaku je prokázán prostřednictvím úryvku: „*Ta, kterou Iridou zvou, je také jen oblakem pouhým, na pohled fialovým a červeným, jakož i žlutým.*“¹³⁶ Označuje se to Eliášovým ohněm, který je způsoben obláčky vznícenými pohybem. Xenofanés tedy zastával názor, že

¹²⁹ DL IX, 20.

¹³⁰ DK 21 B 23, 24, 26 a 25.

¹³¹ KIRK, G. S. RAVEN, J. E. SCHOFIELD, M. *Předsokratovští filosofové: kritické dějiny s vybranými texty*, s. 212-213.

¹³² KIRK, G. S. RAVEN, J. E. SCHOFIELD, M. *Předsokratovští filosofové: kritické dějiny s vybranými texty*, s. 219-220.

¹³³ Tamtéž, s. 221-222.

¹³⁴ KRATOCHVÍL, Z. Fysis [online]. Poslední změna 26.6.2012 [cit. 13.2.2014]. Dostupné na WWW: <<http://fysis.cz/presokratici/xenofanes.htm>>.

¹³⁵ DK 21 A 33.

¹³⁶ DK 21 B 32.

nebeská tělesa jsou oblaka. Tento názor představuje racionální fyzikální teorii, která dokazuje, že Xenofanés nemůže být pokládán jen za teologa. Je však možné, že jeho fyzikální vysvětlení o nebeských tělesech bylo záměrem prokázat nesprávnost představy lidí o nebeských tělesech jako o bozích.¹³⁷

Jeho fascinace nebem ovšem míří spíše k racionální teologii než k přírodovědě.¹³⁸ Jako první projevil názor, že všechno, co vzniká, je zničitelné.¹³⁹ To bylo nejspíše motivem Xenofanova výroku: „*Ze země všechno vzniká a do země zaniká všechno.*“¹⁴⁰

¹³⁷ KIRK, G. S. RAVEN, J. E. SCHOFIELD, M. *Předsokratovští filosofové: kritické dějiny s vybranými texty*, s. 223-224.

¹³⁸ KRATOCHVÍL, Z. Fysis [online]. Poslední změna 26.6.2012 [cit. 13.2.2014]. Dostupné na WWW: <<http://fysis.cz/presokratici/xenofanes.htm>>.

¹³⁹ DL IX, 20.

¹⁴⁰ DK 21 B 27.

4 PARMENIDÉS

Vlastním zakladatelem elejské školy byl Parmenidés. Narodil se asi roku 540 př. n. l.¹⁴¹ V antickém podání je Parmenidés popisován jako nejtihodnější postava mezi filozofy, jako mudrc, který se nezalekne ani naprostého rozchodu se smyslovou zkušeností.¹⁴² Často je líčen jako protiklad k Hérakleitovu vidění světa jako děje. Parmenidés byl zastáncem myšlenky nehybného plného jsoucná. Každý z nich ukázal svou vlastní cestu filozofie, každý svým vlastním způsobem.¹⁴³

Edward Hussey soudí, že Parmenidés byl prvním presokratikem, u něhož se nám dochovalo skoro kompletní a souvislé předvedení jeho myšlenek vlastními slovy. Je to díky novoplatónskému učenci Simplikovi. Stojí také za zmínku, že Parmenidés své myšlenky vyjádřil hexametrickým veršem. Jeho hexametry jsou důkladné, nikoli však půvabné a často jsou přímo neohrabané.¹⁴⁴

V básni Parmenidés vyjadřuje, že existují pouze dvě možnosti, které se navzájem vylučují. Buď předmět zkoumání existuje, anebo neexistuje. Osočuje obyčejné smrtelníky, kteří si nedokáží vybrat mezi dvěma možnostmi a sledují obě cesty bez rozlišení. Později dochází k závěru, že existuje-li něco, nemůže to vznikat ani zanikat, proměňovat se, ani pohybovat, ani podléhat jakékoli nedokonalosti. Parmenidovy argumenty a jeho závěry měly naprosto zásadní vliv na pozdější řeckou filozofii.¹⁴⁵

4.1 Filozofie bytí

Hérakleitos vycházel ze smyslové zkušenosti, tvrdil, že vše plyne jako řeka. Co však znamená neustálé plynutí z hlediska logické úvahy? Když o něčem říkáme, že je, již vlastně není, protože se stává nebo se již stalo něčím jiným. Proměnlivá jsoucná jsou vlastně zároveň nejsoucná, což je však z hlediska logiky nesmyslem. Parmenidés nevycházel z toho, co nám sdělují naše smysly, nýbrž z toho, co nám praví logika našeho rozumu. Svoji základní myšlenku, že bytí je a nebytí není, postavil proti filozofii dění, filozofii bytí.¹⁴⁶

¹⁴¹ TRETERA, I. *Nástin dějin evropského myšlení*, s. 45.

¹⁴² KRATOCHVÍL, Z. *Mýtus, filozofie, věda I. a II.*, s. 38.

¹⁴³ KRATOCHVÍL, Z. Fysis [online]. Poslední změna 27.6.2013 [cit. 18.2.2014]. Dostupné na WWW: <<http://fysis.cz/presokratice/parmenides.htm>>.

¹⁴⁴ HUSSEY, E. *Presokratice*, s. 101-102.

¹⁴⁵ KIRK, G. S. RAVEN, J. E. SCHOFIELD, M. *Předsokratovští filozofové: kritické dějiny s vybranými texty*, s. 314.

¹⁴⁶ TRETERA, I. *Nástin dějin evropského myšlení*, s. 45.

Myšlenka, že existuje pouze bytí, je vyjádřena ve zlomku B 2 a 3: „Nuže já ti teď povím – a slovo, jež uslyšíš, podrž –, které lze jenom cesty si mysliti zkoumání všeho: jedna cesta, že jest a že vůbec nebytí není, dráha to přesvědčení, neb ono provází pravdu; druhá pak cesta, že není a že je nebytí nutné. O této cestě ti říkám, že nelze ji poznati nijak, neboť nejsoucí ani bys nepoznal – není to možno –, ani je vyslovil, vždyť myslit a být je totéž.“¹⁴⁷ V tomto zlomku Parmenidés staví proti sobě dvě cesty, bytí nebo nebytí. Existuje-li jsoouco, není nikde místo pro jeho protiklad. Stejně je tomu i naopak. Za správné pokládá, že existuje výlučně jsoouco a nejsoucí v žádném smyslu nikde není.¹⁴⁸ Pokud o libovolném předmětu řekneme, že neexistuje, pak nevyjadřuje žádnou skutečnou myšlenku. Neboť kdyby to byla skutečná myšlenka, muselo by být možné se seznámit se s jejím předmětem. Avšak to možné není, když předmět neexistuje. Každý předmět myšlení musí být skutečným předmětem. Varuje tedy před druhou nesprávnou cestou, která je ztotožněna s cestou zkoumání, po níž se ubírají smrtelníci.¹⁴⁹ Hlavním argumentem pro vyloučení nejsoucího je to, že řeč a myšlení se nezbytně musí vztahovat ke jsooucímu. I běžný způsob myšlení ponořený do světa zdání *doxa*, a proto zkreslený, se podle Parmenida vztahuje k jsooucímu, neboť nic jiného než jsooucí, není.¹⁵⁰

Ostrou kritiku vyjadřuje ve zlomku B 6: „Třeba je říkat a myslit, že jsooucí jest, neboť bytí jest, kdežto nic věru není. To na mysli míti ti káži, od této cesty zkoumání chci tebe odvrátit předem. Avšak též od oné cesty, po níž se zmitají lidé neznalí ničeho, dvojhlaví, neb jim bezradnost v hrudi řídí bloudící jejich mysl a oni se ženou hluší a zároveň slepí, ti zmatenci, nesoudné davy, pro které bytí a nebytí touž je věcí i různou, pro které také ve všech věcech je zpáteční cesta.“¹⁵¹ Někteří interpreti viděli v pojmu „zpět obrácená“ narážku na Hérakleita, který daná slova použil ve zlomku B 51. Avšak podobnost se omezila pouze na jeden stejný výraz. U Hérakleita se nejedná o žádnou cestu, ale o harmonii. U Parmenida se jistě nejedná o harmonii protikladů, neboť on zavrhuje Hérakleitovu představu přírodního dění.¹⁵²

Parmenidés se obrací proti představě, že u všech věcí existuje zpět vracející se cesta. Parmenidův výrok stojí v přímém vztahu k této a k podobným myšlenkám Hérakleitovým. Kdybychom připustili možnost, že existuje bytí a nebytí, znamenalo by to

¹⁴⁷ DK 28 B 2 a 3.

¹⁴⁸ KALANDRA, Z. *Parmenidova filosofie*, s. 43-45.

¹⁴⁹ KIRK, G. S. RAVEN, J. E. SCHOFIELD, M. *Předsokratovští filosofové: kritické dějiny s vybranými texty*, s. 320.

¹⁵⁰ KURZOVÁ, H. *Parmenidova cesta veškerou řečí. Listy filologické*, s. 191.

¹⁵¹ DK 28 B 6.

¹⁵² KALANDRA, Z. *Parmenidova filosofie*, s. 34-36.

na jedné straně existovat, být tu, na straně druhé nebýt tu.¹⁵³ Ve zlomku B 7 a 8 však Parmenidés vyjadřuje myšlenku: „*Musí buď veskrze být neb naprosto nebýt.*“¹⁵⁴ Většina smrtelníků však rozhodnutí mezi cestami neučiní, neužije svých kritických schopností. Člověk poté předpokládá i věci, které nejsou, např. tím, že uzná změnu nebo vznik, tudíž bude bloudit od jedné cesty ke druhé. Bude s nimi zacházet, jako by byly totožné.¹⁵⁵ V tomto smyslu se obrací proti Hérakleitovi, který rozdíl mezi bytím a nebytím sice z jedné strany přiznává, ale z druhé strany popírá. Nesouhlasí s názorem, že protiklady jsou totožné, že jsou jedno. Parmenidés se neobrací jen proti Hérakleitovi, nýbrž jednotnost protikladů je společnou myšlenkou všech íónských fyziků. Nenaráží specificky na Hérakleita, ale proti jakékoli jednotě protikladů. Není odpůrcem Hérakleitova systému jako takového, nýbrž celé íónské filosofické koncepce.¹⁵⁶

V zlomku B 7 a 8 se také setkáme s následujícím: „*...ono jsoucí, jež nevzniklo, nezajde také, že je jediné, celé a pevné i neukončené. Nebylo nikdy a nebude – jest nyní, najednou celé, souvislé, jedno. Neb jaký pak pro ně chceš vyhledat původ? Jak pak a odkud by vzrostlo?*“¹⁵⁷ Parmenidés odmítá možnost vznikání či zanikání. Bytí nemá vzniku ani zániku. Mohlo by totiž vzniknout jen z nebytí a pouze do nebytí zaniknout. Ale nebytí není. Bytí je tedy věčné, nemá počátku ani konce v čase.¹⁵⁸ Za pravdivé označil jen to, co je věčně přítomno. Nemůže být řečeno *bylo* a *bude*. Jsoucí nemůže vzniknout z nebytí, ale také nemůže vzniknout z jsoucího. To nemůže zplodit nic víc než sebe sama. Stejně platí se zánikem, je právě tak nemožné jako vznikání, jako každá změna.¹⁵⁹ Parmenidés v žádném případě nechce připustit, že by nejsoucí mohlo přejít ve jsoucí. Změna kvalit by pro něj neznamenal nic jiného než vznik a zánik věcí, tak jak to chápali íónští fyzikové.¹⁶⁰

Další charakteristika jsoucna je obsažena v témže zlomku: „*Jsoucí nelze též dělit, neb celé jest veskrze stejné, není ho zde trochu víc, což mohlo by spojení bránit, ani zas trochu méně; je veskrze jsoucího plno. Proto souvisí zcela, neb se jsoucím jsoucí se stýká.*“¹⁶¹ Bytí je tedy souvislé, spojité, nepřetržité, jsoucí se totiž k jsoucímu přimyká tak těsně, že tu není místa pro nejsoucí. Bytí musí být všude stejné, homogenní, poně-

¹⁵³ KALANDRA, Z. *Parmenidova filosofie*, s. 37-38.

¹⁵⁴ DK 28 B 7 a 8.

¹⁵⁵ KIRK, G. S. RAVEN, J. E. SCHOFIELD, M. *Předsokratovští filosofové: kritické dějiny s vybranými texty*, s. 321-322.

¹⁵⁶ KALANDRA, Z. *Parmenidova filosofie*, s. 38-41.

¹⁵⁷ DK 28 B 7 a 8.

¹⁵⁸ TRETERA, I. *Nástin dějin evropského myšlení*, s. 46.

¹⁵⁹ NIETZSCHE, F. *Filosofie v tragickém období Řeků*, s. 54.

¹⁶⁰ KALANDRA, Z. *Parmenidova filosofie*, s. 58-59.

¹⁶¹ DK 28 B 7 a 8.

vadž ho nemůže být více nebo méně. Bytí je celistvé, pevné, neporušené. Z čehož vyplývá, že bytí je nedělitelné. Kdyby se totiž bytí dělilo na menší části, mohlo by to být opět jen nebytí, které však není.¹⁶² Právě jsoucno nemůže být proměnlivé, neboť by pak mohlo být následkem změny být i nebýt. Co už však skutečně je, nemůže přestat být, ani být něčím jiným. Na tuto úvahu navazuje myšlenka, že když něco už opravdu je, je jedno. Bytí je pouze jedno.¹⁶³ Některé vlastnosti Parmenidova jediného bytí mohou připomínat Xenofanova jediného boha.¹⁶⁴

Parmenidés zavrhuje iónskou myšlenku, že jedna věc musí zaniknout, aby mohla vzniknout druhá. V iónském pojetí se světový proces děje stále na útraty toho, co už je, ve prospěch toho, co ještě není. Nepřipouští relativní bytí a nebytí, pro něj existuje jen absolutní jsoucno, které je v každém okamžiku, a proto se může v časovém průběhu řadit jen jsoucno ke jsoucnu.¹⁶⁵

Z Parmenidova principu, že bytí je a nebytí není, vyplývá popření pohybu. Bytí se nemůže pohybovat, protože by se mohlo pohybovat pouze z bytí do nebytí.¹⁶⁶ „*Jsoucí je bez pohnutí – jeť sevřeno mocnými pouty –, bez počátku a bez ustání, neb vznik a též zánik daleko zahrnány byly, je odvrhl pravdivý důkaz. Zůstává stejné a na stejném místě, o sobě samo leží a zůstává tam, neb mocná Nutnost je drží, v poutech hranice, která je kolem dokola svírá, protože nesmí být bez konce; vždyť mu ničeho není třeba, a bez konce jsouc, by všeho potřebno bylo.*“¹⁶⁷ Jelikož není možné, aby to co už je, vznikalo nebo zanikalo, existuje beze změny v poutech meze. Jsoucno tedy zůstává na stejném místě a spočívá v sobě. Parmenidés se snažil vyjádřit, že to co už je, nemá žádnou možnost být různé, ať už časově, nebo v jakémkoli jiném ohledu, od toho, čím je právě nyní.¹⁶⁸

O mezi, nehybnosti a dokonalosti se hovoří dále ve zlomku B7 a 8: „*...není a nebude nikdy jiného nic mimo jsoucí, neb Sudba je sevřela pouty, aby bylo vždy celé a bez hnutí; proto vše bude pouhým jménem, co lidé si vytkli věřice pevně, že je to pravda: vznikat i zanikat, být a též nebýt, měniti svoje místo i barvu střídati jasnou. Nejzazší hranici majíc, je jsoucí ze všech stran zcela ukončeno a podobno hmotě okrouhlé koule;*

¹⁶² TRETERA, I. *Nástin dějin evropského myšlení*, s. 46.

¹⁶³ KRATOCHVÍL, Z. *Mýtus, filosofie, věda I. a II.*, s. 38.

¹⁶⁴ TRETERA, I. *Nástin dějin evropského myšlení*, s. 46.

¹⁶⁵ KALANDRA, Z. *Parmenidova filosofie*, s. 65.

¹⁶⁶ TRETERA, I. *Nástin dějin evropského myšlení*, s. 46.

¹⁶⁷ DK 28 B 7 a 8.

¹⁶⁸ KIRK, G. S. RAVEN, J. E. SCHOFIELD, M. *Předsokratovští filosofové: kritické dějiny s vybranými texty*, s. 326-327.

od středu všude je stejné a ani o málo větší, ani o málo menší, zde nesmí být nežli onde.“¹⁶⁹ Parmenidés nastiňuje, že jsoucno nemůže být nedostatečné ani nedokonalé. To, co již je, existuje úplně a beze změny, nikdy se tedy nenachází v procesu vznikání. Výrazy, které běžně používáme „vzniká“ a „mění se“ se mohou vztahovat jediné k úplně a neměnné skutečnosti. Z vymezeného a určeného také můžeme vyvodit jeho dokonalost. Určenost vylučuje možnost vzniku či změny, ale i nedostatečnost jeho skutečnosti. Jeli-kož je jsoucno určené, tak je omezené ve své prostorové rozlehlosti a přirovnává jsoucno ke kouli.¹⁷⁰

Parmenidés svou filosofii formuloval v protikladu k iónskému názoru, který přírodní dění popisoval jako neustálý přechod jedné věci v druhou. Parmenidés však svůj názor o nemožnosti pohybu, tj. procesu kvalitativních změn, opírá o myšlenku, že jsoucno je ohraničené. Rýsují se před námi dva zcela odlišné názory, první je iónský obraz, zahrnující i samotného Hérakleita, který je koncipovaný na představě v sebe uzavřeného procesu, svět věčného návratu, který trvá jako nekonečnost neustálého vznikání a zanikání. Druhý obraz je Parmenidův, který je postaven na názoru věčně totožného bytí, které je obklopeno pevnými hranicemi, takže je všechno přítomno v každém okamžiku.¹⁷¹ Ve zlomku B 7 a 8 se jedná o úvahy o jediném a věčném bytí. Parmenidés nepopíral fyzikální pohyb věcí kolem nás, nehybné a věčné je jen bytí, které tyto věci proniká. Toto *jedno* zůstává.¹⁷² Vyvrací iónskou představu pohybu, totiž cyklického procesu neustálých kvalitativních změn. Nejedná se o popření jakéhokoli pohybu uvnitř jsoucna, nýbrž zavržení pohybu, s nímž byla spojena kvalitativní proměnlivost a cyklický proces.¹⁷³

Parmenidovo bytí je charakterizováno v přímém protikladu k základním představám iónské fyziky, což samozřejmě zahrnuje i kritiku Hérakleitova názoru věčného vznikání a zanikání věcí. Parmenidés a Hérakleitos také odlišně nazírali na vztah protikladů.

4.2 Parmenidovy protiklady

Všechny věci vyrůstající z *fysis*, podléhají změně a zániku. Proto jim Parmenidés upírá skutečné bytí a nepovažuje je za jsoucí. Vše, co podléhá změně, může i nebýt, má

¹⁶⁹ DK 28 B 7 a 8.

¹⁷⁰ KIRK, G. S. RAVEN, J. E. SCHOFIELD, M. *Předsokratovští filosofové: kritické dějiny s vybranými texty*, s. 328-329.

¹⁷¹ KALANDRA, Z. *Parmenidova filosofie*, s. 73-75.

¹⁷² TRETERA, I. *Nástin dějin evropského myšlení*, s. 46.

¹⁷³ KALANDRA, Z. *Parmenidova filosofie*, s. 90.

jen zdání jsoucna. Je to jen *doxa*, „zdání, mínění“. Především to platí o zkušenosti smyslů.¹⁷⁴ Lidská životní zkušenost je pro člověka spjata s *doxa*, se zkráceným uchopováním jsoucího.¹⁷⁵

Hérakleitovy vzájemné protiklady vyvářejí jednotu, harmonii a je nemyslitelné, aby byly protiklady od sebe odděleny. Naopak Parmenidés protiklady od sebe ostře odděluje. Danou myšlenku vyjadřuje ve zlomku B 7 a 8: „*protivná přičli jim těla a navzájem odlišné zcela dali jim znaky: jedna je plamenný etheru oheň, mírný, velice lehký a s sebou veskrze stejný, ne však s podobou druhou. I tato prý o sobě trvá, protivná; temná noc je to, tělo husté a těžké...*“¹⁷⁶ Parmenidés chtěl zdůraznit, že každá forma je sice vzata o sobě, ale také jako protiklad ke druhé. Ve zlomku popisuje oba protiklady. Hovoří se o zářícím ohni, řídkým a velmi lehkým, sám o sobě všude stejným, ale rozdílným od druhého. Nejprve je tedy popsáno světlo samo o sobě, pak ve vztahu k protikladu, kterým je noc. Parmenidés se snaží co nejpřísněji od sebe oba protiklady oddělit. Myšlenka je formulovaná v jasné protivě k principu jednoty protikladů. Podle Hérakleita byly všechny jednotlivé věci jen různým stupněm intenzity kosmického ohně. Parmenidův oheň je všude stejný. Ve zlomku hovořil o světle a noci a o jejich vzájemném vztahu. Tvrdil, že nemají nic společného. Oproti tomu Hérakleitos ve zlomku B 57 tvrdí, že den a noc je jedno a totéž. Den a noc byla pro Hérakleita stejnou substancí. Považoval je za dva po sobě následující stavy různé intenzity téže substance. Parmenidés den a noc pokládal za rovnocenné.¹⁷⁷ „*Když pak již všechny věci jsou nazvány světlem a nocí a když ty podle svých sil jsou přičleny rozličným věcem, tu je vše zároveň plné jak světla, tak nezjevné noci, jež si jsou rovny, neb jedno z nich nemá podílu v druhém.*“¹⁷⁸ Lidé pojmenováním rozlišili den a noc, které jsou rovnoprávné. S žádnou z těchto forem není spojeno nejsoucno. Tak je tomu i u ostatních jevů, které lidé pojmenovali a rozlišili podle jim náležejících příznaků. I toto *doxické* myšlení se však vztahuje jen k jsoucímu.¹⁷⁹

Parmenidés a Hérakleitos zcela odlišně nahlíželi na vzájemný vztah protikladů. Hérakleitos protiklady považoval za různé stádium stejného procesu, naopak Parmenidés protiklady stavěl proti sobě. V dalších kapitolách se budeme zabývat Parmenidovými žáky, kteří rozvíjeli myšlenky a názory svého učitele.

¹⁷⁴ KRATOCHVÍL, Z. *Mýtus, filosofie, věda I. a II.*, s. 38.

¹⁷⁵ KURZOVÁ, H. Parmenidova cesta veškerou řečí. *Listy filologické*, s. 195.

¹⁷⁶ DK 28 B 7 a 8.

¹⁷⁷ KALANDRA, Z. *Parmenidova filosofie*, s. 94-100.

¹⁷⁸ DK 28 B 9.

¹⁷⁹ KURZOVÁ, H. Parmenidova cesta veškerou řečí. *Listy filologické*, s. 195-196.

5 MELISSOS

Melissos psal nepochybně po Parmenidovi a byl pokládán za jeho žáka. S jeho jménem byla Melissova filosofie spojována již od Platóna a Aristotela.¹⁸⁰ Melissos shrnuje výsledky Parmenidovy myšlenky „Jednoho“. Bytí nemá počátek ani konec, je věčné, veskrze stejné, netělesné, neprostorové, neviditelné.¹⁸¹

Stejně jako Parmenidés začal svoji dedukci, že pokud něco existuje, nemůže to vznikat. Vznik podle jeho názoru vyžaduje předchozí neexistenci, nic nemůže vznikat z něčeho, co neexistuje. Parmenidés však došel k závěru, že to, co je, nikdy nebylo a nikdy nebude, nýbrž existuje ve věčné přítomnosti. Melissos tento závěr odmítá, připouští určení „bylo“ a „bude“, připisuje jim trvalou existenci.¹⁸² Tuto myšlenku vyjadřuje ve zlomku B 1: *„Vždy bylo, co bylo, a vždy bude. Neboť jestliže vzniklo, pak nutně nic nebylo, než vzniklo, jestliže však dříve nic nebylo, pak by z ničeho nebylo nic vzniklo.“*¹⁸³ Jelikož nic nemůže vznikat, neexistuje konec ani počátek. Proti vzniku a zániku také útočí ve zlomku B 7, kdy říká, že jsoucno je věčné, nekonečné, jedno a veskrze stejné. Nemůže zahynout ani se zvětšovat, ani měnit své uspořádání.¹⁸⁴

Melissos především rozvedl učení svého učitele tím, že nebytí ztotožnil s prázdným prostorem. *„Není nic tak prázdného, neboť prázdné není ničím a nic věru nemůže býti. Jsoucí se také nehýbá, neboť nemůže nikam ustoupiti, nýbrž je plné. Kdyby bylo totiž prázdno, ustupovalo by do prázdna, ale ježto není prázdna, nemá, kam by ustoupilo.“*¹⁸⁵ K tomu, aby se nějaká věc mohla pohybovat, je zapotřebí prázdného prostoru. Není-li tohoto prázdna, je-li vše zaplněno, není ani pohybu.¹⁸⁶ Melissos vytvořil představu, že prázdnost je předpokladem pohybu.

Melissos stejně jako Parmenidés vystupoval proti spolehlivosti našich smyslů. Zaměřoval se především proti základním předpokladům, o které všichni lidé opírají své

¹⁸⁰ KIRK, G. S. RAVEN, J. E. SCHOFIELD, M. *Předsokratovští filosofové: kritické dějiny s vybranými texty*, s. 502.

¹⁸¹ KRATOCHVÍL, Z. Fysis [online]. Poslední změna 4.4.2011 [cit. 23.2.2014]. Dostupné na WWW: <<http://fysis.cz/presokratici/melissos.htm>>.

¹⁸² KIRK, G. S. RAVEN, J. E. SCHOFIELD, M. *Předsokratovští filosofové: kritické dějiny s vybranými texty*, s. 504.

¹⁸³ DK 30 B 1.

¹⁸⁴ KIRK, G. S. RAVEN, J. E. SCHOFIELD, M. *Předsokratovští filosofové: kritické dějiny s vybranými texty*, s. 505-506.

¹⁸⁵ DK 30 B 7.

¹⁸⁶ TRETERA, I. *Nástin dějin evropského myšlení*, s. 46.

pojetí reality. Naše smysly nás přivádějí k víře, že věci kolem se mění. Avšak všechno jsoucí nepodléhá změně, je nezrozené a nezničitelné.¹⁸⁷

Melissos nebyl originální metafyzik jako Parmenidés ani představitel paradoxů jako Zénón. Avšak jednalo se o učení, na které navázali atomisté a které určilo podobu Platónovy a Aristotelovy prezentace eleatů.¹⁸⁸

¹⁸⁷ KIRK, G. S. RAVEN, J. E. SCHOFIELD, M. *Předsokratovští filosofové: kritické dějiny s vybranými texty*, s. 513-514.

¹⁸⁸ Tamtéž, s. 515.

6 ZÉNÓN ELEJSKÝ

Obhajoby Parmenidova učení se ujal jeho žák Zénón Elejský v tzv. aporiích.¹⁸⁹ Zénón chtěl dokázat, že pohyb není, že je pohyb klamem. Pohyb je nejvýraznějším příkladem změny, proto je vyvracení všech změn namířeno především proti pohybu v prostoru. Eleaté tím přispěli k postupnému zužování pojmu „pohyb“ od obecné změny ke změně místa. Chtěl dokázat, že pohyb není myslitelný.¹⁹⁰ Zénónovy argumenty jsou namířeny proti možnosti jakékoli mnohosti či jakéhokoli pohybu. Nejsou pouhými kopiemi argumentů Parmenida, ačkoli jsou závislé na jeho myšlenkách. Platón všechny jeho argumenty nepovažoval za stejně hluboké. Dokonce se vyjadřoval, že jako celek nebyly zcela dokonalým předvedením, neboť byly zapsány za cílem vítězství ve filosofické sporu, když byl Zénón mlád. To však neznamená, že jednotlivé argumenty nejsou důležité.¹⁹¹

Aristotelés Zénóna označuje za vynálezce dialektiky. Byl to muž velmi ušlechtilý i jako filosof i jako státník.¹⁹² Jeho spis byl filosofickou knihou hlavolamů, která udivovala svou duchaplností. Spis představoval sbírku argumentů, které napadaly myšlenku, že věci jsou mnohé. Součástí byly i paradoxy pohybu. Není jisté, podle jakého organizačního principu Zénón argumentoval, avšak spis obsahoval čtyři paradoxy pohybu. Jsou rozděleny na dva páry, kdy jeden pár stál na předpokladu, že prostor a čas jsou donekonečna dělitelné, druhý pár předpokládal, že čas a prostor se skládají z nedělitelných minim. Oba páry vedou k absurditě v představě pohybu tělesa.¹⁹³

6.1 Paradoxy pohybu

Prvním se zmíněných paradoxů pohybu je aporie s názvem „stadion“ nebo také někdy označovaná jako dichotomie. „*První je, že není pohybu, ježto to, co se pohybuje, musí dojíti dříve do poloviny cesty, než dojde k cíli...nelze pak projít nekonečným počtem míst nebo dotknouti nekonečného počtu míst v konečném čase.*“¹⁹⁴ Na základě zlomku $\frac{1}{25}$ lze vyvodit, že není možné se přemístit z jednoho místa na místo druhé. Pokud by člověk chtěl projít určitou vzdáleností z místa A do místa B, musel by nejdříve urazit její polovinu. Aby mohl projít polovinu, musel by opět nejdříve urazit polovinu této poloviny a takto by pokračoval až do nekonečna. Výsledkem této aporie je, že člo-

¹⁸⁹ TRETERA, I. *Nástin dějin evropského myšlení*, s. 48.

¹⁹⁰ KRATOCHVÍL, Z. *Mýtus, filosofie, věda I. a II.*, s. 39.

¹⁹¹ HUSSEY, E. *Presokratci*, s. 125-126.

¹⁹² DL IX, 26.

¹⁹³ KIRK, G. S. RAVEN, J. E. SCHOFIELD, M. *Předsokratovští filosofové: kritické dějiny s vybranými texty*, s. 343-344.

¹⁹⁴ DK 29 A 25.

věk se nemůže přemístit z místa A do místa B, dokonce ani nemůže opustit bod A, neboť by člověk měl před sebou stále nějakou poloviční vzdálenost, kterou ještě nepřekonal. Z čehož vyplývá, že pohyb nemůže být ani zahájen ani ukončen.¹⁹⁵ Aristotelés k tomuto paradoxu připojil kritiku. Nejdříve si aporii rozdělil celkem na tři teze:

- Aby člověk dosáhl svého cíle, musí se dotknout nekonečného množství bodů.
- Není možné se dotknout nekonečného množství bodů v konečném čase.
- Proto člověk nemůže nikdy dosáhnout svého cíle.

K tomuto absurdnímu cíli se nedostaneme, pokud odmítneme druhou tezi.¹⁹⁶ Aristotelés poukazoval na to, že Zénón neoprávněně zaměnil nekonečnou dělitelnost abstraktního prostoru, tj. v našem myšlení, která je možná, s nekonečnou dělitelností prostoru reálného, tj. skutečnosti, která ovšem možná není.¹⁹⁷

Druhá Zénónova aporie se nazývá „Achilleus a želva“. *„Je to ten, že nejpomalejší tvor nemůže být v běhu nikdy dostižen nejrychlejším, neboť pronásledující musí dříve dojít tam, odkud vyběhl prchající, takže pomalejší je nutně vždy o něco napřed.“*¹⁹⁸ Tento paradox se v mnohém podobá předcházející aporii. Předpokládejme, že Achilleus a želva jsou od sebe odděleni určitou vzdáleností a pohybují se v témže směru. Ačkoliv je Achilleus považován za nejrychlejšího muže, Achilleus nikdy nedostihne želvu, která je nejpomalejším tvorem. Přestože je Achilleus mnohokrát rychlejší než želva, po uplynutí jakéhokoli časového okamžiku želva projde vzdálenost, která může být sebe-menší, nikdy se však nebude rovnat nule. I když se náskok bude zkracovat, vždy nějaký zůstane.¹⁹⁹ Představme si, že želva vyběhne z bodu T_0 a poté dosahuje bodu T_{n+1} , kdykoli Achilleus dosáhne bodu T_n . Vytváří se tak nekonečná posloupnost bodů T_0, T_1, T_2, \dots , každým tímto bodem musí Achilleus proběhnout předtím, než by chytil želvu. Není však možné ukončit nekonečnou posloupnost pohybů či okamžiků, kdy se prochází body. Achilleus tedy nemůže chytil želvu a obecně nemůže urazit žádnou vzdálenost.²⁰⁰ V tomto případě by se mohla opět použít metoda dichotomie; aby Achilleus mohl dohonit želvu, musela by se zmenšující vzdálenost mezi nimi rovnat nule. Vzdálenost by se tedy musela zmenšit na polovinu prostoru, potom čtvrtinu, pak osminu, pak

¹⁹⁵ TRETERA, I. *Nástin dějin evropského myšlení*, s. 48.

¹⁹⁶ KIRK, G. S. RAVEN, J. E. SCHOFIELD, M. *Předsokratovští filosofové: kritické dějiny s vybranými texty*, s. 350.

¹⁹⁷ TRETERA, I. *Nástin dějin evropského myšlení*, s. 48.

¹⁹⁸ DK 29 A 26.

¹⁹⁹ TRETERA, I. *Nástin dějin evropského myšlení*, s. 48.

²⁰⁰ HUSSEY, E. *Presokratíci*, s. 128-129.

šestnáctinu, a tak dále až do nekonečna. Pokud by Achilleus doběhl skutečně želvu, tak by se jednalo o nelogický fenomén, neboť nikdy není možné ukončit nekonečné.²⁰¹

Třetí v pořadí Zénónových paradoxů pohybu je „letící šíp“. „*Třetí důkaz je..., že pohybující se šíp stojí...neboť je-li vše vždy v klidu nebo v pohybu, (je-li dále v klidu), cokoli je ve stejném prostoru, a je-li konečně to, co se pohybuje, v jednom okamžiku (vždy ve stejném prostoru), pak je letící šíp nepohnutý.*“²⁰² Podle Zénóna se letící šíp ve skutečnosti nepohybuje. Čas se skládá z řady za sebou následujících okamžiků. V každém okamžiku se šíp nachází v klidu a nepohybuje se, spočívá nehnutě ve vzduchu. Podle jeho názoru se šíp nachází v určitém časovém bodě na pevném místě a na tomto místě se nepohybuje, nýbrž setrvává v nehybnosti.²⁰³ V každém okamžiku letu zabírá šíp sobě rovný prostor, neboť žádná jeho část nemůže být v témže okamžiku na dvou místech. Co však zabírá sobě rovný prostor, je v klidu. Šíp je tedy v každém okamžiku svého letu v klidu a zůstává tedy celou dobu na tomtéž místě.²⁰⁴ Paradox ve skutečnosti ukazuje, že se pohyb musí odehrávat, pokud se vůbec odehrává, v přítomnosti. Tuto představu však musíme sloučit s myšlenkou, že to co se pohybuje, nemůže v přítomnosti překonat žádnou vzdálenost.²⁰⁵

Již jsme si ukázali tři paradoxy, kdy první ukazoval nemožnost pohyb zahájit, druhý nemožnost pohyb ukončit, třetí hovořil o nemožnosti zachytit pohyb v kterémkoli místě jeho průběhu. Poslední paradox pohybu s názvem „pohyblivé řady“ nebo také „závodiště“ se zaměřuje na relativnost pohybu.

Daný paradox hovoří o stejně velkých tělesech, která se pohybují na závodišti z protilehlých stran po paralelních dráhách. Tato tělesa se pohybují kolem třetího stejně velkého tělesa, které se však nepohybuje.²⁰⁶ Nepohybujícími se tělesy jsou tělesa AA, tělesa BB začínají svůj pohyb od středu těles AA a CC od konce těchto těles. BB a CC jsou stejně rychlá, je jich stejný počet a mají stejnou velikost, viz obrázek v příloze.²⁰⁷ První B a první C dospějí ke konci v tutéž dobu, kdy se pohybovala podél sebe. První C prošlo podél všech B, avšak první B jen podél poloviny A, čas je tedy poloviční. Vůči stojícímu tělesu urazí pohybující se těleso v témže čase dráhu jednoduchou, vůči opačně

²⁰¹ NIETZSCHE, F. *Filosofie v tragickém období Řeků*, s. 60.

²⁰² DK 29 A 27.

²⁰³ TRETERA, I. *Nástin dějin evropského myšlení*, s. 48.

²⁰⁴ HUSSEY, E. *Presokratikci*, s. 130.

²⁰⁵ KIRK, G. S. RAVEN, J. E. SCHOFIELD, M. *Předsokratovští filosofové: kritické dějiny s vybranými texty*, s. 354.

²⁰⁶ Tamtéž, s. 357.

²⁰⁷ DK 29 A 28.

se pohybujícím tělesům dráhu dvojnásobnou.²⁰⁸ Jelikož se pohyb jeví různě v závislosti na pozorovateli, pohyb neexistuje.

Zénovy paradoxy se staly předmětem závažných diskusí. Pohyb sám ve své smyslové danosti se jevil jako plynulost. Takto jej brali také iónští filosofové, zejména Hérakleitos. To však byla jen jevová stránka pohybu. Otázkou bylo, co je vlastně pohyb, jaká je jeho podstata, co vůbec dělá pohyb pohybem. Na tuto záležitost obrátili zřetel teprve eleaté, když se pohybem zabývali na základě rozumové úvahy. Zénón dráhu pohybujícího tělesa rozdělil na řadu bodů. Pohyb byl hledán v klidu, pohyb se stal pouhou řadou klidových stavů.²⁰⁹ Všechny jeho paradoxy pohybu nicméně napadají zdravý rozum a Platónovým základním stanoviskem bylo, že Zénón bránil Parmenida proti zdravému rozumu.²¹⁰ Zénóna později následovali sofisté a megarská škola, které dále rozvíjejí aporie a paradoxy.²¹¹

²⁰⁸ KIRK, G. S. RAVEN, J. E. SCHOFIELD, M. *Předsokratovští filosofové: kritické dějiny s vybranými texty*, s. 356.

²⁰⁹ TRETERA, I. *Nástin dějin evropského myšlení*, s. 49.

²¹⁰ KIRK, G. S. RAVEN, J. E. SCHOFIELD, M. *Předsokratovští filosofové: kritické dějiny s vybranými texty*, s. 359.

²¹¹ KRATOCHVÍL, Z. *Mýtus, filosofie, věda I. a II.*, s. 40.

7 ZÁVĚR

Práce pojednávala o tom, jak bylo pohlíženo na pohyb a veškeré změny ve světě a s tím spojené možnosti či nemožnosti vznikání a zanikání. První část byla zaměřena na názory Hérakleita z Efesu. Hérakleitos byl často označován jako temný filosof pro jeho zvláštní styl psaní a také kvůli jeho filosofii, kterou jiní antičtí autoři považovali za těžko pochopitelnou. Ve svých spisech útočil proti starým básníkům, proti Pythagorovi, proti veškerému lidu. Vytýkal jim, že nechápou a nesnaží se pochopit věčný, vše jednotící rozum, který nazýval *logem*. Stejně jako Milét'ané uznával jediný počátek, a to oheň, který byl trvalým zdrojem přírodních procesů. Jednalo se o vesmírný oheň, který neustále zaplňoval celý svět. Ve světovém ohni spatřoval jednotu protikladů. Protiklady tvoří jediný celek, ve vzájemném napětí se prosazuje jejich jednota. Protiklady se vzájemně potřebují, nemohou existovat jeden bez druhého. Hérakleitos pokládal jednotu protikladů za dynamickou. Vše ve světě je způsobeno bojem protikladů. Boj je hybnou silou veškerého dění. Hérakleitos se především snažil ukázat, že vše je přechodné, proměnlivé a nic netrvá věčně. Samotný život považoval za pohyb a aktivitu. Myšlenky o pohybu ukazoval na valícím se toku řeky. Říkal, že vše plyne jako řeka. Všechno přírodní dění bylo nekonečným procesem vnikání a zanikání.

Proti Hérakleitovu učení o věčné změně vystoupil Parmenidés. Byl pokládán za žáka Xenofana, který prosazoval novou koncepci božství. Jeho pojetí bylo postaveno na existenci jediného boha, který byl nehybný a později byl ztotožněn s Parmenidovým jsoucнем. Parmenidés prosazoval názor, že nic nevzniká a nezaniká, nýbrž vše existuje a nejsoucí si nelze ani myslet. Parmenidovo jsoucno je věčné, jediné, nehybné, nedělitelné, má dokonalý tvar koule. Svět smyslů považoval za zdánlivý, tvrdil, že k pravdivému poznání nás vede jen rozum. Oproti Hérakleitovi, který protiklady považoval za různé stádium stejného procesu, Parmenidés protiklady stavěl proti sobě. Základní myšlenku vyjádřil ve zlomku B 2 a 3, kde proti sobě stojí jen dvě možnosti, které se navzájem vylučují. Kritizoval ostatní, kteří si nedokáží zvolit mezi možnostmi. Obracel se tedy i proti Hérakleitovi, který tvrdil, že protiklady jsou totožné. Parmenidés svou filosofii formuloval v protikladu k iónskému názoru. Přírodní dění popisovali jako neustálý přechod jedné věci v druhou. On však tvrdil, že jsoucno je nehybné. Neuznával kvalitativní proměnlivost a cyklický proces.

Na Parmenidovo učení o jediném, nehybném jsoucnu navazovali jeho dva žáci Melissos a Zénón. Melissos dokazoval, že jsoucí je věčné a nekonečné, neměnné a nehybné. Vytvořil představu, že prázdno je předpokladem pohybu. Není-li tohoto prosto-

ru, pak není ani pohyb. Neexistenci pohybu také dokazoval Parmenidův druhý žák, Zénón Elejský. Vytvořil celkem čtyři paradoxy proti pohybu, kterými chtěl dokázat, že pohyb není, že je pouhým klamem. Ve svých důkazech užíval složitých úsudků, a proto byl ve starověku považován za zakladatele dialektiky.

Hérakleitos a Parmenidés ukázali vlastní cestu filosofie. Na přírodní filosofii poté navazovali další myslitelé, mezi které patří Empedokles, Anaxagoras a později i atomisté.²¹²

²¹² KRATOCHVÍL, Z. *Mýtus, filosofie, věda I. a II.*, s. 40.

8 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

8.1 Primární prameny

DÍOGENÉS LAERTIOS. *Životy, názory a výroky proslulých filosofů*. 2. vyd. Pe-
lhřimov: Nová tiskárna, 1995. ISBN 80-901916-3-0.

SVOBODA, K. *Zlomky předsokratovských myslitelů*. Praha: Česká akademie věd a
umění, 1944.

8.2 Sekundární literatura

HUSSEY, E. *Presokratoci*. Praha: Petr Rezek, 1997. ISBN 80-86027-07-4.

IBER, CH. Logos, fysis a dialektika u Hérakleita. *Filosofický časopis*. 2010, roč. 58,
č. 1, s. 65-76. ISSN 0015-1831.

KAHN, CH. H. A New Look at Heraclitus. *American Philosophical Quarterly*.
1964. roč. 1, č. 3, s. 189-203. ISSN 0003-0481.

KAHN, CH. H. Hérakleitos o proudu změny. In: Pokorný, M. (ed.): *Hérakleitos z
Efesu: Zkušenost a řeč*. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2008. ISBN 978-80-7298-
271-4.

KALANDRA, Z. *Parmenidova filosofie*. Praha: Herrman & synové, 1996.

KESSIDI, F. CH. *Hérakleitos*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1985.

KIRK, G. S. RAVEN, J. E. SCHOFIELD, M. *Předsokratovští filosofové: Kritické
dějiny s vybranými texty*. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2004. ISBN 80-7298-110-2.

KRATOCHVÍL, Z. *Dělský potápěč k Hérakleitově řeči*. Praha: Herrman & synové,
2006. ISBN 80-87054-00-8.

KRATOCHVÍL, Z. Fysis [online]. Poslední změna 9.2.2014 [cit. 23.2.2014].
Dostupné na WWW: <<http://fysis.cz/>>.

KRATOCHVÍL, Z. *Mýtus, filosofie, věda I. a II.* 2. vyd. Praha: Michal Jůza & Eva
Jůzová, 1996. ISBN 80-7111-021-3.

KRATOCHVÍL, Z., Š. KOSÍK. *Hérakleitos z Efesu: Řeč o povaze bytí*. Praha: Her-
rman & synové, 1993.

KURZOVÁ, H. Parmenidova cesta veškerou řečí. *Listy filologické*. 2004, roč. 127, č. 3-4, s. 191-204. ISSN 0024-4457.

NIETZSCHE, F. *Filosofie v tragickém období Řeků: Úvod ro řeckého metafyzického myšlení*. 1. vyd. Olomouc: Votobia, 1994. ISBN 80-85619-44-X.

O'BRIEN, D. Zákon o jednotě protikladů. In: Pokorný, M. (ed.): *Hérakleitos z Efe-su: Zkušenost a řeč*. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2008. ISBN 978-80-7298-271-4.

TRETERA, I. *Nástin dějin evropského myšlení*. 1. vyd. Praha: COWI, 1996. ISBN 80-901588-4-6.

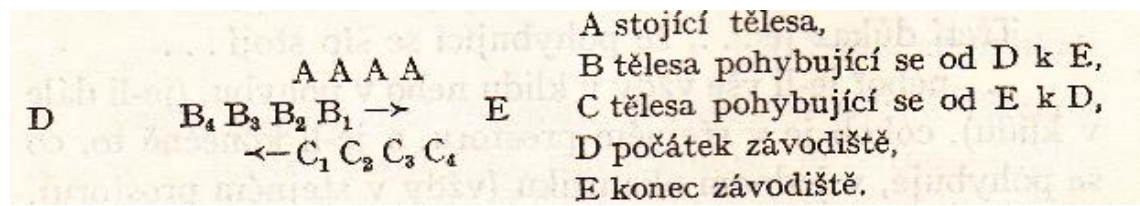
9 SUMMARY

The essay is focusing on the views and opinions about the movement in the early age of the Antic philosophy. All changes in the world are related to the movement and the possibility of arising and vanishing. In the first part of the essay the Heraclitus from Ephesus view was introduced. According to his opinion the world originated from fire. Fire was the permanent source of the natural processes. It was the universe fire that constantly filled up the world. He considered the unity of the opposites in the world fire. The opposites belong to one unit. Their unity asserts in the mutual tension. The opposites need each other; one cannot exist without the other. Heraclitus considered the unity of opposites as dynamic. Everything in the world is the result of the fight of the opposites. Heraclitus mainly tried to show that everything is temporary, variable and nothing lasts forever. He considered life as movement and activity. He likened the movement ideas to a rolling river. Everything in the nature is a process of arising and vanishing.

Parmenides had a different view, he refused the possibility of arising and vanishing. At the same time he was against the unity of opposites. He insisted that the opposites are against each other. His important idea was there is only being. There is only single being that is unmovable. He denies the possibility of movement because he considered the movement as unnecessary. Melissus and Zeno of Elea followed Parmenides. They both expanded his ideas. Zeno assembled four paradoxes against movement to prove that it does not exist that it is a mere delusion.

10 PŘÍLOHA

10.1 Paradox – pohyblivé řady

zdroj: SVOBODA, K. *Zlomky předsokratovských myslitelů*, s. 44.